

Budapest ostroma, 1956¹

EÖRSI LÁSZLÓ

A szovjet haderő Magyarországon²

1945 után a szovjet csapatok magyarországi tartózkodására a szövetséges hatalmak megállapodása adott lehetőséget. Ezt a Szovjetunió és Magyarország közötti 1947-es békeszerződés megerősítette, amennyiben kimondta, hogy a szovjet erők mindaddig az országban maradnak, amíg Ausztriában is állomásoznak csapataik. Az 1955-ös államszerződés hatálybalépésétől viszont a Varsói Szerződés szabályozta a katonai jelenlétet. Mintegy négy hadosztálynyi erő tartózkodott az országban.³

Október 23-án Andropov nagykövet⁴ észlelte, hogy Budapesten „a helyzet rendkívül veszélyes”, és telefonon kérte a had-

1 A törtételessorozat, az általános rajzolással, az első fegyveres összecsapásra (a Rádió épületénél), valamint azokra a harcokra, ahol a szereplők mindeket oldalon magyarnak voltak (pl. köztársaság téri Párt ház ostroma), a sorúzekre (amelyek közül az október 23-ai Kossuth téri volt a legkatasztrofálisabb) és egyéb atrocitásokra részletesen nem tértek ki, miként a történethez kapcsolódó tárgyalásokra és a politikai helyzetre sem. Műndazokból számos tanulmány, tanácskozás látott napvilágot. Írósem csak a felkelők és a szovjet csapatok harcát tárgyalja, hanem az eddig összeökláló leidegzés nem születet.

2 Források: A „Jelen-duszit”. Szórvendég—1956-os Intézet, 1993. Szerk.: Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György és Reiner M. János; Hírnagy lapok: 1956 történetéből. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993. Válogatás az előszó és a jegyzeteket író Vjacseszlav Szereda és Aljaszand Sztikal r.; Szovjet katonai intervenció, 1956. Szerk.: Györke Jenő és norválti Miklós Argurentum Kiadó, 1996; Döntés a Krimben, 1956. 1956-os Intézet, 1996. Szerk.: Vjacseszlav Szereda és Rainer M. János.

3 Szovjet katonai intervenció, 1956. 8. old.

4 Andropov, Iulij Vlagyimirovics (1914—1984): 1939-től az SZKP tagja, 1954 júliusától 1957 márciusáig a Szovjetunió budapesti nagykövete, 1961-től az SZKP KB tagja, 1967-től a KGR vezetője, 1982-ben az SZKP főtitkára, 1983-ban a Szovjetunió Legfelső Tanácsának elnöke let.

sereg beavatkozását⁵, majd ennek előkészületeit Ilrusev, az SZKP KB első titkára⁶ megtárgyalta Gerő Ernővel, az MDP első titkárával⁷. Ekkor Zsukov honvédelmi miniszter⁸ kapott parancsot Budapest megszállására. (A többi városban és a falvakban nem látszott ilyen fenyegetőnek a helyzet.)⁹

24-én hajnali 2 és 4 óra közt minden irányból a fővárosba érkezett egy csaknem hadosztálynyi szovjet alakulat: 6000 katonára, 290 harcokocsi, kb. 120 páncélozott szállító harcjármű és 156 ágyú.¹⁰ Az „ellenforradalmi lázadás” lerögzésére elsősorban a Lascsenko altábornagy¹¹ által vezetett, Székesfehérváron állomásozó Különleges Hadtest kapott utasítást.

Már ekkor nyilvánvalóvá vált, hogy ezáltal nem válik be a legfelsőbb politikai vezet-

tés erődemonstrációra alapuló stratégiája.¹² A szovjet-magyar politikai és katonai vezetés nem számított rá, hogy Budapesten komoly ellenállással kerül szembe. Hamar kiderült, hogy az elégedetlenkedők nem érik be a szovjet emlékművek ledöntögetésével. A páncélos járművek az utcai harcokban viszonylag könnyen sebezhetőkké váltak. Ez a haderő kevésnek bizonyult, noha a középületek nagy részét ellenőrzése alatt tartotta. 25-én megérkezett Budapestre három új hadosztály a Szovjetunióból és Romániából, 20 000 főnyi összlétszámmal.¹³ Súlyos harcok és komoly veszteségek után, október 30-án a szovjet pártvezetés elhatározta, hogy kivonja *csapatát* Budapestről. A döntésben a legfőbb szerepet a magyar politikai vezetés megváltozott helyzetértékelése játszotta. A kivonulás

5 Szovjet katonai intervenció, 1956. 15. old.

6 Ilrusev, Nyikolaj Sz. (1894–1971), 1918-ban lépett be a kommunista pártba. 1934–1936 között a KKP tagja, 1938–1939 között az Ukán KP KB, 1953–1964 között az SZKP első titkára. 1964-ben passzszzerűen leváltották tisztségéből.

7 Gerő Ernő (1898–1990), 1918-tól a KKP tagja. 1931-ben a Képzőművészeti Bizottság elnöke, részt vett a spanyol polgárháborúban. Az Új Heng szerkesztője, majd a Vörös Hadsereg propaganda tisztja. 1945–1956 között a magyar politikai élet egyik vezető szereplője. 1956 júliusában a párt első titkárává vácsztették, de október 25-én elmozdították posztjáról, 28-án Moszkvba szállították, és 1961-ig nem térhetett haza. 1962-ben szónok a parlamból.

8 Zsukov, Georgij K. (1896–1974), 1919-től tagja az SZKP rnk. A Hadseregben a legfőbb parancsnok helyettese, 1943-tól Szovjetunió marsallja. 1953-tól a KB tagja. 1955–57 között honvédelmi miniszter, a KB Elnökségének pótagja. 1957 októberében elbuktatták a pártvezetéstől, majd nyugállományba helyezték.

9 Szovjet katonai intervenció, 1956. 15. old. A Kerc városi népi bizottság elnöke a szovjet hadvezetés kidolgozott egy hadműveleti tervet („Halkám”), arra az esetre, ha a „társadalmi rend” veszélybe kerülne. Október 6–9. közt a csapatok az

éberség és a harcokésztség fokozására kaptak utasítást.

Ekkoriban a Szovjetunió területén is tettek intézkedéseket „arra az esetre, ha az események Magyarországon ellenőrizhetetlenné válnának.” 124. old.

10 Szovjet katonai intervenció 1956. 42. old.

11 Lascsenko, Pjotr Ny. (1910–1992), 1930 óta szovjet a Vörös Hadseregben. 1955–56-ban a Magyarországon állomásozó Különleges Hadtest parancsnoka volt.

12 Mint 1953 júniusában Duzinban.

13 Innóváth Miklós hadtörténelvi szintén szovjet formációk hivatkozva azt írja, hogy a „harckészültségbe hozott és ’rendszárlás’ céljából bevetett öt hadosztály állományába 31 500 fő, 1130 harcokocsi és önjáró löveg, 380 páncélozott szállító harcjármű és 3830 gépkocsi tartozott. A szovjet fegyveres erők minisztériuma, kiadott iránzkedéseibe egy céljól, riasztókészültségbe helyezte a Magyarországon állomásozó — a Különleges Hadtest állományához tartozó — védészereplő hadosztály- és bombázórepülő hadosztályt is, valamint a Központi Katonai Közet egyik vadászrepülő Hadosztályát is. Így összesen 159 vadászrepülő és 22 bombázó vált a szovetsi parancsra” (Új Honvédségi Szemle, 1996. 10. Sz.).

feltételeként (a magyar féllel egyeztetve) azt szabták meg, hogy a szovjet katonákat magyarok váltásák fel, és a felkelők az ő kezükbe tegyék le a fegyvert.¹⁴ 30-án a közvetlen harc érintkezésben lévő *alakulatokat* vonták ki, az akció teljes lebonyolítása 31-én a déli órákban fejeződött be. (A szovjet erők utoljára a Parlament környékét hagyták el.)¹⁵ Több forrás utal arra, hogy a Népligetben és másutt számos páncélos meghúzódtart, rehátt a kivonulás nem volt teljes.

Ugyanezen a napon azonban – részben a kínai pártvezetés nyomására – Hruscsovék az újabb agresszió mellett döntöttek. Ekkor már a határon folyamatosan szivárogtak be friss szovjet csapatok, Nagy Imre kormányfő¹⁶ tiltakozása ellenére, aki válaszul november 1-jén deklarálta Magyarország semlegességét és a Varsói Szer-

ződésből való kilépését. November 2–3-án, a szovjet manőverek hírére, magyar katonai egységek tüzelőállásokot foglaltak el a külvárosban és a peremkerületekben, így a Jutadombnál, a Nagykőrösi és a Határ útnál, Soroksár határában, a Jászberényi és a Kőbányai útnál, a Zalka Máté téren, az Éles saroknál és a Csajkovszkij parkban.¹⁷ A Moszkva által kiszemelt két magyar politikus, Kádár János¹⁸ és Münnich Ferenc¹⁹ másnap már a Kremlbe tartott, miközben a szovjet erők egyre inkább körbezárták Budapestet.

November 4-én hajnalban Konyevnek, a Varsói Szerződés főparancsnokának²⁰ harcparancsa alapján megindították a „Forgószél” hadműveletet, amelyben KGB-es csapatok is részt vettek Ivan Szerov²¹ személyes irányításával. A fegyveres ellenállást ismét

14. Mindezekről az alábbiakban még lesz szó.

15. Szovjet katonai intervenció 1956. 85–86. old.

16. Nagy Imre (1896–1958); 1916-ban katonaként orosz fogságba került. A Vörös Garccsban harcolt a polgárháborúban. 1920-ban belépett a bolsevik pártba, főzakerülve részt vett a munkészmozgalomban. 1930–1945 között a Szovjetunióban élt. Ezután Magyarországon vállalt politikai szerepet, 1953–1955 eleje között miniszterelnök volt, majd kizárták a pártból. A forradalom kibontakozásakor ismét kormányfő lett. Tűzszünetet hirdetett, deklarálta a többpártrendszer bevezetését, a semlegességét és a Varsói Szerződésből való kilépést. November 4-én a gazdaság lezárására mentek, majd a szovjetek Romániában deportálták. 1957. április 14-én letartóztatták, halálra ítélték, és 1958. június 16-án kivégezték.

17. Horvát Miklós: 1956 – Katonai kronológia. Magyar Hírvérségi Oktató és Ányagfelőltő Központ, 1993. 53. old.

18. Kádár János (1912–1989); 1931-től részt vett a magyarországi munkészmozgalomban. 1945-től az MWP PB tagja, majd a párt főtitkárhelyettese. 1948–1950 között belügyminiszter. Az 1951–1954 közti években tartóiban töltötte. 1956. október

25-én a párt első titkárává választották. A forradalom idején államminiszter, az MSZMP alapító tagja. A szovjet vezetés kinevezte az ellenkormány vezetőjévé. 1957–1968 között az ország első számú vezetője volt.

19. Münnich Ferenc (1886–1967); 1945-ig szovjet orvostudományi tiszt, részt vett a spanyol polgárháborúban. 1946–1949-ben Budapest rendőrfőkapitánya, majd 1956-ig diplomata volt. A forradalom idején belügyminiszter. A Kádár-kormányban a fegyveres erők minisztere, 1958–1961 között miniszterelnök. 1956–67 között KD-, 1966-ig PS-tag.

20. Konyev, Ivan (1897–1975); 1918-tól párttag, 1945–46-ban a Középső Hadseregcsapat főparancsnoka. 1955–56-ban a szárazföldi csapatok főparancsnoka, honvédelmi miniszterhelyettes. 1955–1960-ban a VSZ, 1961–1962-ben a németországi szovjet hadseregcsapat főparancsnoka.

21. Szerov, Ivan (1905–1992); 1926-ban lépett a pártba. 1941–1954 között a belügyi népbiztos helyettese, ezután 1958-ig a KGB elnöke. 1946–1967 között a Szovjet-unió Legfelsőbb Tanácsának tagja. Ezután azonban mindinkább megvonták tőle a bizalmat, végül 1965-ben kizárták a pártból.

túlnyomó részben a civil felkelők kísérelték meg.²² A nyugati, illetőleg az ENSZ-segítség csupán illúzió maradt, a hatalmas szovjet túlerő november 11-éig, súlyos pusztításokkal, befejezte Budapest ostromát.²³ Csak 35 év múlva vonult ki ismét, akkor már harc nélkül.

Szerov szovjet tábornok Budapesten
1956. november
Der Spiegel, 33. évfolyam 4. szám

„A szovjet-magyar politikai és katonai vezetés nem számított rá, hogy Budapesten komoly ellenállással kerül szembe.”

²² Horváth Miklós közlése szerint a Magyar Néphadsereg ekkor kb. 113 000 főből állt: 22 000 tiszt, 22 000 tiszthelyettes, 64 000 sorkatona, rajtuk kívül tiszti-, tiszthelyettesi iskolások és polgári alkalmazottak. 50 harckocsi állt rendelkezésükre a fővárosban a forradalom kitörése előtt, ebből kb. ötöt a felkelők zsákmányul ejtettek.

²³ Az oroszok jelenlegi grozniji ostroma '56-ot juttatja eszünkbe. A csecsenek eredményesebben védekeznek, mivel komoly külső támogatást kapnak, fegyvereik nem olyan elavultak, a harcosok még fanatikusabbak és valószínűleg kevésbé sajnálják a városukat. További fontos különbség, hogy Budapesten a honvédség és a rendőrség nagy része passzív maradt, ezzel szemben Csecsenföldön éveken át lehetőség volt saját és önálló fegyveres erő megerősítésére.

Konyev marsall napiparancsa, 1956. november 4.

Katona, Tiszthelyettes, Tiszt és Tábormok
Elvtársak!

Október végén a testvéri Magyarországon reaktív és ellenforradalmi erők lázadást szítottak azzal a céllal, hogy megsemmisítsék a népi demokratikus rendszert, a dolgozók forradalmi vívmányait, és visszaállítsák a régi földesúri-kapitalista rendet.

Az események megmutatták, hogy a volt horthysták aktív részvétele ebben a kalandban a fasizmus újjászületéséhez vezet Magyarországon, és közvetlen fenyegetést jelent Hazánk és az egész szocialista tábor számára. Nem szabad elfelejteni, hogy az előző háborúban a horthysta Magyarország a hitleri Németországgal együtt Hazánk ellen lépett harcba.

A Magyar Népköztársaság kormánya kötésének megfelelően, a szocialista tábor országai között fennálló Varsói Szerződés alapján, amely kötelez minket arra, hogy megtegyük „a megfelelő intézkedéseket védelmi képességük megszilárdításához, népeik békés munkájának megővéséhez, garantáljuk területük és határaik sérthetlenségét, és védelmet nyújtunk egy lehet-

séges agresszióval szemben”, a szovjet csapatok megkezdték szövetségesi kötelezettségeik teljesítését.

Nem kétséges, hogy a Magyar Népköztársaság munkásosztálya és dolgozó parasztsága támogat minket ebben az igazságos harcban. A szovjet csapatok feladata az, hogy testvéri segítséget nyújtsanak a magyar népnek szocialista vívmányai megvédésében, az ellenforradalom szétzúzásában, a fasizmus fenyegető újjászületésének megakadályozásában.

Megparancsolom: A szovjet csapatok teljes személyi állománya katonai kötelmenek teljes tudatában tanúsítson állhatatosságot és szilárdságot a parancsnokság által megszabott feladatok teljesítése során. Nyújtsanak segítséget a helyi hatalmi szerveknek a közrend megteremtésére és az ország normális életének helyreállítására irányuló tevékenységükben.

Őrizzék meg a szovjet katona becsületét és méltóságát, erősítsék a testvéri barátságot Magyarországi dolgozóival, tartsák tiszteltben nemzeti hagyományait és szokásait.

Szilárd meggyőződésem, hogy a szovjet hadsereg katonái, tiszthelyettesei, tisztjei és tábormokai becsülettel teljesítik hazaik kötelezettségeiket.²⁴

²⁴ Létetés a Kémlemben, 956. 203-204. old.

Felkelő leány a Corvin közben, kezében Molotov-koktél
1956. november 1.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár

*„... a testvéri Magyarországon reakciós és ellenforradalmi
erők lázadást szítottak ..., hogy visszaállítsák a régi
földesúri-kapitalista rendet.»*

nyákból²⁶ szerzett kézfegyverekkel és benzin-palaekokkal többnyire kis létszámú felkelőcsoportok alakultak ki, egy-egy rátermetű parancsnok irányítása alatt, főleg a munkások lakta körzetekben, amelyek közelében a szovjet csapatok felvonultak.²⁷ A legerősebb ellenálló központok a VIII., IX. kerületben, a Baross és a Széna téren, Pest-érzsébeten és Csepelen alakultak ki. A lakosság nagyobb része támogatta a csoportokat, amelyek összetétele szinte óriásként eszerélődött. Legfőbb tevékenységük a forradalom első időszakában a szovjetek (illetve legyőzött csekélyebb mértékben az ÁVII-s, rendőri és honvédségi erők) elleni harc volt, amelynek irrealitása a külső szemlélő számára teljesen egyértelműnek tűnt. A forradalom első időszakában a honvédség állományából még a sorkatonák közül is csak kevesen vállalták a felkelőkhez való csatlakozással járó kockázatot: létszámban, fegyverzetben²⁸, képzettségben egyaránt súlyos hátrányban voltak mindvégig. Mindezeket lelkesedéssel és jellemé-

nyességgel pótolták.²⁹ A „szent suinancok”³⁰ a világ ámulatára, az óriási túlerővel szemben — ha ideiglenesen is — győzelemre vitték a forradalmat³¹.

Felkelők a fegyverszünet idején

Jelentősen megváltozott a felkelők helyzete az október 28-ai fordulat után, amikor a Központi Vezetőség elfogadta a Politikai Bizottságnak azt a határozatát, amely az eseményeket forradalomként, szabadságharcként értékelte. Ekkortól jelentősen megnövekedett a csoportok száma és létszáma: legtöbbjükhez katonatisztek is csatlakoztak mint tanácsadók és kiképzők, illetve sorkatonák, majd börtönökből szabadult politikai és közbüntényes elítéltek. (A felkelőcsoportok osztagai több büntető intézményt felszabadítottak.) Számos tárgyalás eredményeképpen, központi szervezéssel, katonai, rendőri és civil erők részvételével megkezdődött a nemzetőrség kiala-

26 A fegyveléshelyek közül a Soroksári úti Timonyvár volt a legjelentősebb, de jelentős készletek kerültek a felkelőkhez a Timóti utcán lakógyűlés, a VIII. és IX. kerületi endörkapitányságról is.

27 A visszaemlékezések egy része szerint a szovjet csapatok „minden különösebb ok nélkül” kezdték meg a „tüzeiést, súlyos pusztítást végezve a Ferenc körúton. Sokkal valószínűbb azonban, hogy a bevonuló megszállókat a főleg „Molotov-koktéllal” felfegyverkezett felkelők megtámadták.

28 A forradalom fegyverei — 1956 címmel Lauterzsky című írásában közlő egy tanulmányt (Magyar Honvédség Oktatási és Képzési Agyagellátó Központ, 1995). Eszerint a szármányos (a Magyar Néphadsereg től származó) fegyverek 10–15 éve elavult szovjet gyártmányúak voltak. Október 27–28-ánál sikerült a korszerűbbekből is szerezni, miként számos „üzemi” fegyvert, sőt néhány páncélozott harci járművet is. Tabcon azt mesélték, hogy egyes szovjet katonák életfétl-tiltást szenvedtek a harcoktól a

felkelőknek. Mindez a kockázat súlyát tekintve — nem túl valószínű.

29 „Legjellemzőbb példa a harcokcikk áralmatlanó tétele. (A gumikendű páncélszert járőrökkel — „nyitni kaparsék” — könnyen eltűntek a kerkeikre kötötték, vagy felülő veltak célhátlávó a benne ülő katonák.) A lendületben lévő harcokcikkat azonban nem volt könnyű eltávolítani a „Molotov-koktéllal”. Barikádokat emeltek, ezenkívül az úttestre lábat helyeztek, amelyet a két fulára kötött mezzegéccel a keppelje kbél mozgattak. A harcokcikk vezetője — akinek a látási lehetőségei meglehetősen korlátozottak voltak — akná-gyanítva lassítani kényszerült, így a harcokcikk akár közelebből is meg lehetett célzni a benzines páncélokkkal.

30 Déry Tibor kifejezése.

31 Az Egyesült Államokban 1956-ban az Év Embere a „pesti ork” lett.

kftása. A főparancsnok Király Béla tábornok³², helyettese Kopácsi Sándor rendőrezredes, Budapest rendőrőrfőkapitánya³³ lett. November 2–3-án megválasztották a rízfős Operatív Bizottságot (a nemzetőrség irányító központját), amelyben a civil erők képviselői voltak többségben. A felkelőesportok nemzetőrségi egységként immár legális keretek közt tevékenykedtek. A káosz megelőzése érdekében megállapodtak, hogy mindazok, akik a nemzetőrségbe jelentkeznek (csak 18 év felettiek), karszalagot, Kopácsi aláírásával ellátott igazolványt kapnak, míg a többiekétől elveszik a fegyvert. (Természetesen e problémákat nem sikerült maradéktalanul megoldani.) A nemzetőröknek rendszeres zsoldot és egyenruhát ígérték. A csoportok vezetői többnyire katonai szervezeti formának megfelelően szakaszokra, rajokra osztották egységeiket, megszervezték az őrszolgálatot, megerősítették a fegyelmet, igyekeztek megelőzni (olykor sikertelenül) a kihágásokat. Ebben az időszakban a fegyveres csoportok legfőbb feladata az volt, hogy fenntartsák a rendet, a közbiztonságot, és

segítsék a lakosság ellátását. Ezenkívül előállították a Rákosi-diktatúra kiszolgálóit (főleg az ÁVII-sokat és a pártvezetőket), hogy majd független bíróság ítéljezen fellettük. A vérkesek kézrekerítésére szinte mindenütt „különleges csoportok” alakultak (bár nem mindig nevezték így őket), amelyek főleg a lakosság segítségével dolgoznak. (Előfordultak téves, sőt rosszindulatú bejelentések is.) A gyanús személyeknél a nemzetőrök előírás szerint házkutatásra tartottak a fegyverek, egyenruhák begyűjtése céljából. (Aligha lehet vitás, hogy a kutatást végző csoportokban akadnak olyanok is, akik más értékeket is „találnak” a lakásokban.) A nemzetőrségi csoportok a belső kerületekben általában lazább, a külvárosban szorosabb kapcsolatot létesítettek a körzeti Forradalmi Bizottmányokkal.

Speciális csoport jött létre október 30-ától a Szabad Nép székházában. Az épületet Dudás József gépészmérnök³⁴, volt illegális kommunista, és az általa létrehozott „Magyar Nemzeti Forradalmi Bizottmány” — az ottani munkástanácsal megállapodva — tette meg bázisává. A „Nemzeti Bi-

32. Király Béla (1912–), a hátréban kirőnően dekorált vezérkőn tiszti volt. 1945-ben átállt, de a szovjet fogság elől megszökött. 1945-ben belépett az MKP-ba, 1950-tól vezérőrnagy, a Honvédelmi Akadémia parancsnoka. 1952-ben helyőre, majd életfogytig tartóan ítélték. 1956-ban a Forradalmi Kormányzati Bizottság és a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány elnöke, a Nemzetőrség főparancsnoka, Budapest katonai parancsnoka lett. 1957-ben a Magyar Forradalmi Tanács elnökségévé választották. Az USA-ban telepedett le, 1962-ben tőrténettudományból doktorált. 1990–1994 közt Magyarországon országgyűlési képviselő. Visszaemlékezései 1989-ben *Honvédségtől Néphadsereg* címmel jelentek meg.

33. Kopácsi Sándor (1922–), részt vett az antifašista ellenállásban. 1945-ben belépett az MKP-ba. 1952-től lett Budapest rendőrőrfőkapitánya. November 5-én a KGB letartóztatta. Életfogytig tartóan ítélték. 1963-tól szabadult. 1975-ben

kivándorolt. Korábban 1989-ben hozták felkarjait megönélerajzi regénye, ez *Életfogytiglen*.

34. Dudás József (1912–1957), Erdélyben élt, a házas évek végén kapcsolódott be a kommunista mozgalomba. Emiatt 1933-ban bebörtönözték. 1939-ben szabadult, és részt vett a magyarországi antifašista ellenállásban. A Felszabadító Bizottság alapító tagja volt. 1946-ban FKGP-ponikus lett, amiért 1947-től több évig raboskodott, 1951–54 között a román börtönben. 1956-ban progamszt szerkesztett, és létehezta a Forradalmi Nemzeti Bizottmányt. A hozzá csatlakozó fegyveresekkel a Szabad Nép székházban rendezkedett be, és lapot indított. Tárgyalta a kormányfóval is. Ezt követően visszaszörf, november 3-ától már fegyveresek is szembefordultak vele. November 21-én tárgyalás örtünyén törtbe csalták, és letartóztatták. Hölőre ítélték, és 1957. január 18-án kivégezték.

zottmány” nemesak több száz fegyveressel, hanem értelmiségi támogatókkal, jelentős nyomdai kapacitással is rendelkezett. Ő a mindig külön utakon járó Dudás mindinkább elszigetelődött a többi fegyveres egységtől, és a november 3-ai nemzetőrségi értekezleten már valamennyi csoport képviselője megtagadta vele az együttműködést.

Szintén október 30-án következett be a tűzszüneti időszak egyetlen jelentős fegyveres összecsapása: a Budapesti Pártbizottság épületének ostroma. Ebben főként a VII. és a VIII. kerületi felkelők vettek részt. A Köztársaság téri épületet a környéken a már feloszlott ÁVH és a pártapparátus forradalomellenes központjának tartot-

Szovjet katonák holttestei a József körúton. A háttérben balra a Kilián laktanya 1956. október 30. körül Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár

„... a szovjet csapatok itt szenvedték el a legnagyobb veszteségeket ... 20–25 páncélost és mintegy 150 katonát.”

ták. A pártbáz védelmére kiküldött honvédségi harcokcsizók tévedésből az osztromlókat támogatták³⁵. Segítségükkel a tömeg elfoglalta az épületet, és elvakult dühében 24 foglyot (döntően sorozott ÁVII-s kiskatonákat) megfoneselt.

Fegyveres ellenállás november 4-étől

A szovjet csapatok támadásának következtében a felkelőcsoportok száma, összetétele, összetétele csökkent. (Bár voltak újonnan alakult osztagok is.) Több nemzetőregység az új agresszió hírére széteszlott. Főleg a katonák távoztak gyorsan — nemritkán még a harcok előtt —, vagy mert bekítették az ellenállás kilátástalanságát, illetőleg túrhetetlennek tartották a fegyelmetlenséget és a kaotikus viszonyokat, vagy azért, mert viszonylag hátrébe kerültek, mivel a csoportokra a radikálisabb civil vezetők nagyobb befolyást gyakoroltak. Ez a tendencia nemcsak a központi régiókban érvényesült, ahol a tisztek tanácsadóként vagy a civil csoportokba olvadva tevékenykedtek, hanem a külső kerületekben (Csepelen, Pesterzsébeten, Újpesten) is, pedig a katonaság emitt nagy létszámban önálló alakulatként vett részt a fegyveres eseményekben. A magas rendfokozatú tisztek túlnyomó többsége — így a nemzetőrparancsnok-helyettes Kopácsi Sándor ezredes is — eleve kilátástalannak érezte, így ellenezte a fegyveres ellenállást. Király Béla tábornok, a Nemzetőrség parancsnoka embereivel a budai hegyekbe vonult, bár mások a

harcot részesítették volna előnyben. Az ellenálló csoportok lassanként elveszítették a lakosság támogatását, növekedni kezdett köriükben az elkeseredés, a gyanakvás; az árulók lázas keresése több esetben személyes tragédiához vezetett. A legtöbb felkelő nyugati vagy ENSZ-támogatásra számítvatartott ki az óriási túlerővel szemben. Legtovább (november 10–11) Pesterzsébeten folytak a harcok, de Csepel központjában, az Óbudai Schmidt kastélynál, az újpesti Szent László tér környékén, Kőhánnyán az Élessaroknál, Brzsébetvárosban, a József és Ferencváros középső részén (ezeknél jóval kisebb egységekkel másutt is) szinte a végsőkíg (november 7–10) védekeztek a szabadságharcosok. Az elfogott felkelők vagy felkelőgyanus lakók közül többeket a helyszínen agyonlöttek³⁶, másokat pedig Ungvárra és Sztrijbe deportáltak.

A széteszlott csoportok számos tagja azonban fegyvertelenül is folytatta az ellenállást a régi-új hatalom ellen, belöldön és külföldön egyaránt.

A forradalom kezdetén kialakuló legfőbb fegyveres ellenálló központok a Józsefvárosban, a Középső-Ferencvárosban, a VII. kerületi Baross téren, a II. kerületi Széna téren, valamint Csepel és Pesterzsébet északi részén jöttek létre.

A VIII. kerületi felkelők

A forradalom legtöbb áldozatot követelő csatái a Józsefvárost és Ferencvárost elválasztó Üllői úton, a Nagykörút–Nagyvárad

35 Galó István és társai (Invéblikban: -si), Hadtörténelmi Intézet Levéltára (továbbiakban: -I) 012/57.

36 Ilyen esetekről eddig nem kerültek elő levéltári források.

tér közti részen, valamint a Nagykörútnak a Boráros tér–Baross utcai szakaszán voltak.

Ezen a területen már a forradalom első napjaiban kialakultak kisebb-nagyobb létszámú felkelőcsoportok, amelyek (mint másutt is) főleg benzines palackokkal, géppisztolyokkal, kézigránátokkal vették fel a harcot a szovjet páncélosok ellen. A legsúlyosabb összecsapásokra a Nagykörút–Üllői út kereszteződésében került sor: a szovjet csapatok itt szenvedték el a legnagyobb veszteségeket, becslésem szerint az októberi harcokban 20–25 páncélost és mintegy százötven katonát. A legnagyobb hírnevet a stratégiai szempontból kiváló adottságú Corvin moziban összegyűlt csoport szerezte. Olyannyira, hogy a magyar politikai és katonai vezetés szovjet segédlettel már október 25-étől meg akarta szervezni a bázis megsemmisítését, és a 28-ára tervezett ak-

Kilőtt szovjet harckocsik a József körúton, a Corvin köz előtt
1956. október 27.
Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár

„Többen azt mesélték, hogy egyes szovjet katonák ételért-italért odaadták a harckocsit a felkelőknek.”

ciót Nagy Imre miniszterelnök tiltakozása hiúsította meg. Természetesen a Corvin-köziek harci sikereihez hozzájárultak a közvetlen környezetükben lévő VIII. és IX. kerületi felkelők, beleértve a Kilián lakatnyas fegyvereseit is. A VIII. kerületben kiemelkedő jelentőségre tett szert a Práter utcai általános iskolában berendezkedett csoport, Ö. Nagy János lakatos³⁷ parancsnoksága alatt (helyettese: Lassan György³⁸). Ez volt valószínűleg a legnépesebb felkelőbázis. Ugyanebben az utcában még két jelentősebb csoport is berendezkedett Ritecz József („Jocó”)³⁹, illetőleg Schmidt László („Rigó”) kocsifűnyező⁴⁰ vezetésével. Ezenkívül a környéken tevékenykedett még a Vajdahunyad utcai egység (parancsnokok: Kiss Károly honvéd⁴¹ és Jánoki Attila⁴²) és a Kisfaludy utcai két csoport (parancsnokok: Kasza János⁴³ és Fán-

csik György [„Vadászkalapos”), anyagellenőr)⁴⁴. Elvileg ezek az egységek is a Corvin parancsnoksága alá tartoztak, valójában azonban — különösen a forradalom első időszakában —, bár kölesönösen biztosították egymást, és egyeztették a jelszavukat, egymástól függetlenül tevékenykedtek. Ugyanez volt a helyzet a IX. kerületi csoportoknál is, de a két kerület felkelői között — bár gyakran harcoltak együtt — a rendelkezésünkre álló adatok szerint semmilyen egyeztetés nem történt.

A Corvin közben október 26-áig, amíg a felkelők Iván Kovács László („Ivánkóvics”) gödi munkást⁴⁵ ismerték el parancsnokuknak, teljesen spontán módon jöttek-mentek a fegyveresek, és vezetőik is gyakran cserélődtek. Ezután viszont már szervezettebbé vált a Corvin közti csoport működése. Ekkoriban kerültek oda a Pongrácz fivérek

- 37 Ö. Nagy János (1930–); sokszorriként az ÁVH-nál teljesítet: szolgáló volt. 1956-ban, október 26-tól lett felkelőparancsnok. Emigrált, Hol'erdiaiban telepedett le.
- 38 Lassan György (1932–); a középnyai Szakszervegészeti Vállalati fém munkásként volt. A forradalom idején a Corvin köziékhöz és a Fischer utcai felkelőkhöz csatlakozott, majd hamarosan szerephez jutott a csapat irányításában is. Olaszországba emigrált, majd Ausztráliába; 1968-ban az USA-ba települt át. Los Angelesben megalapította az 1956-os Szövetséget, amelynek ő a vezetője.
- 39 Ritecz József (1933–); a forradalom idején a Práter utcai MTH iskolában lévő felkelők parancsnoka volt, novemberben megsebesült, Jugoszláviára került emigrálni.
- 40 Schmidt László (1930–1996); 1953-ban tiltott határátépési kísérletét alkalmatlanság miatt. A forradalom kirobbanásakor a felkelőkhöz csatlakozott. A fegyverszünet idején Práter utca 9. sz. ház fegyvereseinek lett a parancsnoka. 1957. május 29-én letartóztatták, és másfél évre börtönbüntetésre ítélték. 1966-ban szabadult.
- 41 Kiss Károly (1932–); esztergomi tartalékos hadnagy, a Petőfi Akadémia növendéke volt. A forradalom első napjaiban

- csatlakozott a felkelőkhöz. Törökországba emigrált.
- 42 Jánoki Attila (1934–); géplakatos volt a Transzvil Várfelől. A forradalom első napjaiban csatlakozott a felkelőkhöz. Svéjába emigrált.
- 43 Kasza János a forradalom első napjaiban csatlakozott a felkelőkhöz. November 6-án a Boross utcában a szocieték fogóságába esett, csoportfőlék.
- 44 Fánscsik György (1935–1960); a tüszönet idején a Kisfaludy utcai felkelőkkel szervezetet nemzetiségi csoportot. November 6-án élvette a nazi erők láporparancsnokságát. 1958. március 31-én harmadszor tartóztatták le „ellenforradalmi” tettei miatt. Halálra ítélték, és 1960. január 3-án kivégezték.
- 45 Iván Kovács László (1930–1957); 1944–45-ben német területen élt, emiatt korlátozott tanulási és elhelyezkedési lehetőségeit. Különböző munkahelyein lebdérugóként érvényesült. A Corvin köz felkelőkhöz csatlakozott, október 25. november 1. között parancsnok, a fegyverszüneti tárgyalások állandó résztvevője volt. 4-én ellenlábosai árulásnak kiáltották ki. Decemberben szervezkedni kezdett az új hatalom ellen. 1957. március 12-én letartóztatták, halálra ítélték, és december 30-án kivégezték.

is (életkor szerint Éróó⁴⁶, Ódön⁴⁷, Kristóf⁴⁸, Gergely⁴⁹ és András⁵⁰), akik rövid időn belül vezető szerepet vívtak ki maguknak.

A corvinisták képviselői még a tüzszüneti határozat előtt tárgyalásba boesátkoztak a „barikád túlsó oldalával”. A szovjet főparancsnokság és a BM képviselője rá akarta bírni a felkelőket a fegyverletételre, szabad elvonulás fejében. A corvinista vezetők azonban 10 pontos ellenkövetelést fogalmaztak meg; ebből az is kiderült, hogy Nagy Imre helyett Veres Péter írot tartották legalkalmasabbnak egy új ideiglenes kormány megalakítására. (Nagy Imre ebben az időben más csoportoknál sem volt népszerű, részint a statárium-rendelet, másrészt a Szabad Európa ellene irányuló kampánya miatt.)

A fegyverszüneti tárgyalásokban a felkelőesoportok közül a Corvin-köziieknek kiűntetett szerep jutott. Számos alkalommal különböző helyszíneken értekeztek a politikai, a honvédségi, a rendőrségi vezetőkkel önállóan (a Práter utcáiakat is kép-

viselve), vagy más egységek küldötteivel együtt. A pártközpontban tárgyalva az MDP vezetőivel szembenálló felek közös nyilatkozatban állapodtak meg: ők elismerik a Nagy Imre-kormányt, a kormány leszereéli az ÁVH-t, a harcokban részt vevők pedig amnesztiában részesülnek. Megígérék nekik, hogy a felhívást közzéteszik a rádióban. Mivel ez elmaradt, a fegyverletételre sem került sor. Ebben a Váradi Gyula vezérőrnagy⁵¹ vezette katonai delegáció Corvin közti látogatása (október 29–30-ai éjszaka) sem tudott áttörést kiesikarni. A felkelők túlnyomó része egyetértett abban, hogy a szovjet csapatok budapesti kivonásig nem adják ki kezükből a fegyvert, de a kivonás megütrtente után a katonákkal és a rendőrökkel együtt közreműködnek a rend helyreállításában. A Corvin közben azonban ekkorra már Iván Kovácsal szemben kialakult egy befolyásos esoport, amelyet a Pongrátz testvérek, Antalóczi Sándor („Doki”) orvos⁵² és Borucemissza Tibor

46. Pongrátz Ercé (1920–1978); A forradalom leverése után az USA-ban emigrált, Szovetországban halt meg.

47. Pongrátz Ódön (1922–); földműves volt, a forradalom leverése után az USA-ba emigrált.

48. Pongrátz Kristóf (1927–); földműves volt, a forradalom leverése után az USA-ba emigrált.

49. Pongrátz Gergely (1932–); Erdélyből 1945-ben ta epült át Magyarországra. Az agrárszakmében dolgozott. 1956 októberében csatlakozott a Corvin köziekhez. November 1-jén megszerezte a főparancsnokságot, a melyet 5–6-án lemondott. Csatlakozott a bécsi Magyar Forradalmi Tanáshoz, majd az USA-ban és Spanyolországban élt. A Magyar Szabadságharcos Szövetség alelnöke lett. 1990-ben hozajött és több 56-os szervezet vezetését vállalta. 1982-ben megjelent memoárja: *Corvin köz*, 1956.

50. Pongrátz András (1938–); technikai tanuló volt, a forradalom leverése után az USA-ba emigrált.

51. Váradi Gyula (1921–); részt vett az illegális munkánszervezetben,

ezért 1943-ban másfél évre ítélték a „molenkij robot”-ról megszökött. 1945-ben belépett az MKP-ba. Katonci pályán 1946-ban kezdte, 1950-ban lépellék első vezérőrnagyn. Hívogazta a Vöröslov Akadémiát. 1956-ban a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány tagja. November 4-én a szovjetek letartóztatták, de Kádárral együtt visszatért Szovetoktól Bucápestra. Belépett az MSZMP-ba, és a Honvédelmi Minisztérium ideiglenes pártbizottságának vezetőjévé választották 1957. március 4-én letartóztatták, és nyolc évre ítélték. 1960-ban szabadult.

52. Antalóczi Sándor (1913–1983); 1941-ben szerzett orvosi diplomát. A Nyilaskeresztes Párt és a Földi Bajtárs Szövetség tagja volt. 1945-ben szovjet fogságba esett, de megszökött. Az ÁVH 1951–55 között kétszer letartóztatta, két évre ítélte. Szabadulása után szakorvosként a Ferencvárosban dolgozott. A forradalomon Corvin-köziiekhez csatlakozott, és az irányításban jelentősen kivette a részét. November 4-én megsebesült, felépülése után Svájcba emigrált. Számos tanulmányt jelentetett meg a szaklapokban.

egyetemi tanárság⁵³ vezettek. Ők árulást gyanúsítva még a kivonuló szovjet csapatok biztosításában sem voltak hajlandók közreműködni. A konfliktus később csak elzöldött a Corvin vezetésén belül, mivel Pongrázék lassanként mindenkiben árulólétrak. Maléter Pál ezredes⁵⁴, a „Kilián legendás parancsnokát” közelségnek kiáltották ki, Iván Kovács viszont méltónak vélte őt a honvédelmi miniszterségre. Ellenlábasait azt szerették volna, ha ezt a tisztséget Márton András ezredes⁵⁵ tölti be. November 1-jén (vagy 2-án) Márton és Solymosi János alezredes⁵⁶ közreműködésével Pongrázék leváltották Iván Kovácsot, és főparancsnoknak Pongráz Gergelyt („Bajusz”) nevezték ki. A megosztottság, a széthúzás azonban a továbbiakban sem szűnt meg.

Október 31-étől egyre jobban érvényesült a katonai szervezethez. Ehhez segít-

séget nyújtottak a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tisztjei is, Márton András és Dienes Ödön⁵⁷ ezredek vezetésével. Négy századot hoztak létre a Corvin moziban, a Kisfaludy utcában és a Práter utcában lévő felkelők bevonásával. (Égyébként a közeli és szintén jelenrékeny Vajdahunyad utcai csoport továbbra is teljes függetlenséget élvezett, bár a Práter és a Kisfaludy utcai csoportoknak is maradt tényleges önállóságuk.) A főparancsnok mellett kinevezték a parancsnokhelyetteseket, század-, szakasz- és rajparancsnokokat, katonai tanácsadókat (10–15 tiszte), az összekötőket, a páncélos-, a tűz-, a hadtáp-parancsnokot, a gépkocsik és a kötözőhely parancsnokait. Rádiósokat, gépiprónőket is alkalmaztak. A Práter utcai iskolában 30–40 ÁVH-s, pártfunkcionárius foglyot őriztek, a fogdaparancsok Konstantinidisz Andráj⁵⁸ „politikai tiszt” volt.

53. Bonnemissac Tisor (1930–); 1956-ig egyetemi tanárságát volt az Ágoston Jób-irányú Egyetemen. A forradalom idején a Corvin közeli felkelőkhez csatlakozott. Részt vett a csoport irányításában, és a Nemzetőrszervezetekkel állt állandó összeköttetésben. A forradalom bukása után Finnországba emigrált.

54. Maléter Pál (1917–1958); a művelődési örökösök elnökeként a katonai szolgálatra. 1944-ben hadifogásába esett. A partizániskola után bevonult a németek ellen. 1956-ban ezredes, a mészárosi kiscsapatok parancsnoka, fegyverszünetet kötött a felkelőkkel. November 3-án honvédelmi miniszter lett vezérparancsnokként a honvédelmi miniszterrel tárgyaló bizottság tagja, azonban a KGB letartóztatta. Halálra ítélték, és 1958. június 16-án kivégezték.

55. Márton András (1924–); 1948-ban belépett az MDP-be, majd a hadseregbe. 1952-ben léptették elő ezredessé. 1955-ben megkezdte a Varsóvi Akadémián. 1953–1957 között országgyűlési képviselő volt. 1956 októberében a Zrínyi Katonai Akadémia parancsnoka lett. A forradalom idején felvette a kapcsolatot a Corvin közivel. November 1-jén kinevezték a főparancsnokká a védőparancsnokává. 1957. február 8-án letartóztatták, és tíz évre ítélték. 1962-ben szabadult.

56. Solymosi János (1919–); a háborúban szovjet hadi foglyul

esett. 1945-től Csevelen-do-goczt vasöntőként. 1948-ban költözött a hadseregbe. 1956-ban a lisztosai géposztály vezető parancsnokává nevezték ki. Október 23-án a Magyar Rádió védelmére rendeltek ki. Az egységével megulajkolt a forradalmi Kulonlatoncs elnökévé választották. Támogatta a Corvin közit, majd a Wessely utcai felkelőket. 1957. január 24-én letartóztatták, és tíz évre ítélték.

57. Dienes Ödön (1909–); a világháborúban frontszolgálatot teljesített százbadosi rendfokozatban. 1945-ben amerikai fogságba esett, megszökött. 1948-tól oktatástízi beosztásban dolgozott. 1956-ban vezetője lett a önként-jelentkező ZMKÁ-s tiszteknek, akik tanácsadóként érkeztek a Corvin közbe. Belépett az MSZMP-be. 1959. március 20-án azonban letartóztatták, és öt évre ítélték.

58. Konstantinidisz Andráj (1917–1956); főlegenyegként szolgált a görög hadseregben. Az ELASz seregekében harcolt, majd a szovjet hadsereghez került százbadosi rangozatban. 1946–47 között mint kommunista részt vett a görög pártiháborúban, majd politikai menedékjoggal Magyarországra emigrált, ahol elektroménökként dolgozott. 1956. október 25-én csatlakozott a Práter utcaiakhoz, a „különleges csoport” parancsnoka lett. November 4-én harcban vesztette életét.

A Corvin főparancsnokság mindvégig a legrangosabb csoport maradt: a Karhatalmi Bizottságokban, a nemzetőrségi értekezleteken legnagyobb létszámban a corvinista küldöttek vettek részt, és közülük a 10 fős Operatív Bizottságba — Antalóczi és Iván Kovács révén — ketten is bekerültek.

A november 4-ei szovjet támadás — az előzetes hírek ellenére — váratlanul érte az 1500–2000 corvinista nemzetőrt. A bevonuló csapatok legelőször és leginkább e körzet ellen vetették be erőiket, elsősorban a Corvin mozit és a Kilián laktanyát vették célba. Hamarosan beindították az aknázást is, ami ellen végképp nem volt védekezési lehetőség. Bár a corvinisták még korábban zsákmányoltak 2–3 harckocsit, nem tudunk arról, hogy ezeket bevetették

Kilőtt szovjet harckocsik a József körúton, a Corvin köz előtt
1956. október 27.
Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár

*„A lendületben lévő harckocsikat ...
nem volt könnyű eltávolítani
«Molotov-koktéllal»”*

volna, azonban a rendelkezésükre álló 5–6 löveget és mintegy 15 géppuskát eredményesen használták.

A Corvin-köziek és néhány környező csoport 1–2 napos ellenállás után, a névsorokat, igazolványokat megsemmisítve, parancsnokaik vezetésével kiürítették bázishelyeiket. Ám a Kisfaludy utcai Kasza-csoport, valamint a Práter utcaiak és a Vajdahunyad utcaiak egyes részlegei folytatták a körzetben a fegyveres harcot, egészen november 7–8-áig. A corvinisták a novemberi harcokban kb. hat páncélost lőttek ki, és mindkét oldalról 25–30-an vesztették életüket (természetesen a lakosság sorából is több áldozatot követeltek a harcok).⁵⁹

A Szabad Nép székházában lévő felkelők is a fegyveres ellenállás mellett döntöttek (és elhatározásukat érvényesítették Dudás Józseffel szemben). E harci eseményekről rendkívül kevés forrásunk van. A csoport, Kovács András egyetemi hallgató⁶⁰ parancsnokságával, 5-én a Blaha Lujza téri Éjjel nappal közért épületében rendezkedett be és foglalt el tüzelőállást. Innen és a környező házakból szálltak szembe a szovjet erőkkel november 8-áig, amikor az osztag (amelyből már korábban is számosan lemorzsolódtak) feloszlott.⁶¹

Molotov-koktéllal a tankok ellen⁶²

A Corvin mozi a Kisfaludy közben azért volt ideális hely a harcoló forradalmárok számára, mert a Kisfaludy köz 4. számú épületében üresen álltak egy volt munkásszállás helyiségei, a közvetlen szomszédságban, a Práter utcai iskola alagsorában volt egy hatalmas konyha és hozzá tartozó étkezőhelyiség. De a Kisfaludy köz legfontosabb előnye az volt, hogy a mozi mögötti benzinkútból literszám lehetett hordani vödörökben a benzint, ami azokban a napokban nem üzemanyagként szolgált, hanem harci eszközként, lőszerként a támadó Vörös Hadsereg ellen. Mostanában általában Corvin közről beszélünk, ám ilyenkor a tulajdonképpen Kisfaludy közről van szó, amelynek még az is hatalmas előnye volt, hogy ívben görbül, így kijárata van mind a Körútra, mind az Üllői útra. De nem erről akarok most írni, hanem a harcok során kialakult gyakorlatról, a Molotov-koktél készítésének és felhasználásának gyakorlatáról.

Először talán a készítésről. Üveg kell hozzá dugóval, rongy és benzin. Az üveg nem volt probléma, mert a pincékben, pad-

59. László Béla György és tsj, HL 432/58 — Nagy József és tsj, Budapesti Fővárosi Lovó-ér (továbbiakban: EFL) 45/89 — Sztrenyi László és társai (továbbiakban: Isz), Fővárosi Bizottság (továbbiakban: FB) 2934/57 — Várdi Gyula és tsj, -L 2039/58 — Wittner Mária és tsj, BF 8046/58.

60. Kovács András (1932–); 1945-ben a Vermay-reklamációs járófutárként szolgált apjával, eközben 1949-ben kivégezték. Emiatt elmenekült a diszkrimináció elől. 1956-ban a Szabad Nép székház fegyveres parancsnoka volt. Ausztráliába emigrált.

61. Pálfalvi Ferenc és tsj, MCL XX-5-d/74/64 — Intéző Osztály

Marton Györggyel. Készítette Baló Péter, 1994-ben. 1956-os Intéző Oral History Archivuma, 584. sz. — Intéző Kovács Andrásnak. Készítette Főrs László, 1999-ben. 1956-os Intéző Oral History Archivuma. A bejegyzés összegzője (Táneri Hivatal továbbiakban: TH - V-150381) szerint a 300 főnyi felkelőcsoport, amely páncéllövedékkel is rendelkezett, november 4. 5-én három harci járművet megsemmisített. Mindezt semmilyen más forrás nem erősíti meg.

62. Lejegyezte Magos Géza. In: Beszélő, 1997. november, 62–63. old.

lásokon volt elég régi üres üveg, és a srácok hoztak mindig eleger a legkülönbözőbb méretekben. A literes, hédécis és félliteres dugós üvegek voltak a legjobbak, mert azokat a nyakuknál fogva úgy lehetett dobni, mint a nyeles kézigránátot, és azokhoz illettek rendszerint legjobban a dugók is. A literes esatos üvegek — ez kiderült az első napokban — kevésbé voltak alkalmasak, mert súlyuk miatt a gyerekek előzottan állig tudták dobni, és a távolság miatt se nagyon szerették, no meg rongy se nagyon lőrt a esat alá. Léért aztán az a gyakorlat alakult ki, hogy a esatos üvegek rongy nélkül és akkor repültek, amikor a tank vagy a löveg-vontató már találatot kapott, megállt és lángot fogott, s csak arról volt szó, hogy minél több benzint juttassanak a körteékére. Ha a dugó túl vastag volt, bieskával lefaragták, ha meg túl karesú, akkor vastagabb anyagból való rongyot használtak hozzá. Ére voltak jók a szétlépett frontírtörők-zók. Az persze nagyon fontos volt, hogy rongy és dugó olyan szorosan „üljön”, hogy kezelés közben és dobáskor semmi esetre se lazulhasson meg, s csak az üveg szétlépésekor jöjjen ki az első csepp benzint. Csodálatos, hogy „készítés” közben és egyébként is milyen ritka volt a baleset. Készíteni csak fürdőszobában volt szabad. Benzint üvegbe tölteni csak tölesérel. A kész Molotovot is mindig a fürdőszobában tárolták, rendszerint a fürdőkádban.

És most a felhasználásról. Az ötödik és negyedik emeleti lakások voltak alkalmasak, de néha harmadik emeletit is használtak. Az egyik ablak — amelyikből tilos volt palackot dobni — a főnöké volt, aki irányította, vezényelte a támadást. Ére a funkcióra mindig felnőtöt vagy idősleb: gimna-

zistát választottak. A dobók között, akik a többi ablak mögött működtek, már voltak fiatalabb srácok is, akik jól és messzire tudtak dobni, és fegyelmezettek voltak. A főnök sok helyütt „figyelő” néven szerepelt, s csak neki volt szabad kinézni. Az első napokban ugyanis az volt a szokás, hogy a dobás után kinéztek az ablakon, mire a ruszlik persze azonnal odalöttek, és nem egyszer találtak is. Így alakult ki aztán az a gyakorlat, hogy a dobás után nemhogy az ablakhoz nem lehetett odamenni, hanem azonnal a lakás hátsó részébe kellett rohamni, vagy a lakásajtón keresztül ki a ház folyosóra, mert egy repeszgránát-belövés mindenkét megölhetett vagy súlyosan megsebesíthetett, aki abban a szobában maradt, ahonnan a benzines üvegeket kidobták.

A főnök egy messzebb eső ablaknál figyelt, nemegyszer a szomszéd szobából — nyitott ajtó mellett —, s ha tank vagy páncélkaesi, löveg-vontató közeledett a Körúton — rendszerint a Duna felől, a Boráros tér irányából jöttek —, akkor szólt a dobóknak, illetve átkiabált, hogy hány jön, és hogy „vonásban” vagy „libasorban” jönnek-e. Rendszerint libasorban jöttek. A figyelő főnök aztán, mikor közelebb értek, azt is bekiáltotta, hogy a Körút melyik oldalán jön a célpont: „itt” a jobb oldalon, vagy „odaát” a bal oldalon. Eközben egy vagy több ablak mögött felkészült egy-egy hármas csoport: a két dobó és a gyufás. A dobók kihoztak a fürdőkádból egy-egy — ritkábban két — előkészített üveget, és le-tették az asztalra vagy az odakészített jókedlire.

A támadás négy fázisban zajlott le. Az első hármat a figyelő főnök kiáltásai vezényelték: az első napokban a „készen van-

A Ferenc körút és az Üllői út kereszteződése
1956. november 4. után
Kókay Ferenc felvétele
Magyar Nemzeti Múzeum,
Történelmi Fényképtár

*„«Rettenetes mézárítások mentek
végbe, 30 ember halt ott meg
hirtelen ...»”*

nak–vigyázz–rajta” mintájára alakultak ki a vezényszavak. Általánossá vált, hogy — a páncélos sebessége szerint — kb. egy perccel azelőtt hangzott el az első „tölts” kiáltás, hogy a célpont a dobók ablaka alá ért volna, mire a két dobó kézbe vett egy-egy üveget, és fejfelé tartotta őket, hogy a kilógó rongyvégebe beszivároghasson egy kis benzin, miközben a harmadik kézbe vette a gyufásskatulyát, és kivett néhány szál gyufát. Pillanatok múlva jött a második parancs: „gyufa” vagy „tüzet”, mire a gyufás srác — sokszor 10–12 éves — gyufát gyújtott, ha az első nem sikerült, kettőt-hármat, s egymás után lángra lobbantotta a két dobó „bombáját”. Mire elkészültek, rendszerint már jött a harmadik parancs: „most” vagy „dobás”, mire közvetlenül egymás után, 1–2 méterre az ablaktól, a két

dobó kihajította a saját üvegét, s mivel a célh nem láthaták, a szemben lévő házat céllozták meg. A gyakorlat az volt, hogy az egyik egy emelettel feljebb célzott, esetleg a tetőperemre, a másik egy emelettel lejjebb, mondjuk egy balkontra. Néha az első dobó egy második üveget is kihajított. S máris következett a negyedik fázis: rohanni ki a szobából, hátra, mint már az előbb mondtam.

Hozzá kell tennem, hogy ez a harc mód-szer persze nemcsak a mozihoz legközelebb eső házak emeletein fejlődött ki, hanem a József körút széles szakaszán, és mind a páros, mind a páratlan oldalon. Ez az oka annak, hogy a Kilián laktanya frontja előtt is tele volt a körút kiégett szovjet tankokkal és páncélkocsikkal. Ezeket azonban nem a Kilián „hős védői” pusztították el, mert Maléter katonáinak se fegyvereik, se löszereik nem volt ezekben a napokban, s ők nem gyártottak és használtak „Molotov-koktréit.”

*Részlet Iván Kovács László vallomásából*⁶³

Október 25-én délután elmentem a Corvin közbe megnézni, hogy mi van ott. Ott nagyobb létszámú fegyveres csoportot találtam. Én is ott maradtam a fegyveresek között. [...] A paranesnokot kerestem, de nem találtam sem őt, sem a helyettesét. [...] Egy csoport megbízott azzal, hogy ideiglenesen legyen én a paranesnok. Én a paranesnokságot elvállaltam. A Vajdahunyad utca és az

Üllői út sarkán volt egy harekoesi. Ajánlották, hogy némiítsuk el ezt a harekoesit. Kb. 20 tagú csoporttal indultam a helyszínre, a csoport benzines üvegekkel volt felszerelve. [...] Mi a harekoesit megközelíteni nem tudtuk. Olyan távolságról pedig, amilyen mi voltunk, megsemmisíteni nem lehetett. Egy szovjet harekoesi a Valéria kávéház melől lött. Az egyik [...] ablakból benzines palackot dobtak rá, melyről a harekoesi felrobant. A harekoesiban tartózkodók valószínű, hogy bennégttek a harekoesiban, nem láttam, hogy kiugráltak volna belőle. [...] A szovjet beavatkozást nem tartottam helyesnek. Nagy emberáldozatot követelt az ennek következtében kialakult harc. [...] A Corvin közben az volt a jelszó, hogy aki magyar, az velünk van. Én is magyarnak tartottam magam...

*Részlet a Vén Istvánnal készített interjúból*⁶⁴

[Októberi harcok, Corvin köz] Berontott egy nyitott fedelű páncéllozott jármű. Rettenetes mészárlások mentek végbe, 30 ember halt ott meg hirtelen [...] megpörgött az olajon a kereke, és nem tudott tovább menni, fentről jól megszórták benzines palackkal [...] a lövedékek felgyújtották a benzint [...] akkor ezek leugrottak a kocsiról, egy különösen képzett volt közöttük, a többiek az épület alá akartak rohanni, rohantukban lefőtték őket, ez az égő koesi fedezékében a koesi alá vágódott és folyamatosan lött [...] keresve a célpontot, igen sok

⁶³ Tárgy. jegyzékony (vallomásokban: jkv.) 1957. VIII. 15. Pest Magyar Levéltár 202/57.

⁶⁴ Az 1956-os Intézet Oral History Archivuma, 491. sz. Készítette Főrsi László, 1993-jan. 101. old. (Vén István 1956-ban 23 éves sebesültszülő volt, 1957-ben nyolc évre itülték.)

sebesülést kapva is folyamatosan tüzelt, míg aztán a rengeteg benzín és üzemanyag ráfolyt, kipuffadt a ruhája, és mindaddig rúszelt, míg el nem borította a tűz. [...] El kellett ismerni, hogy az adott körülmények között, a hülye parancsnokai ellenére is, a legtrábhber tette...

*Részlet Bangó (Dani) Pál
vallomásából⁶⁵*

„...Október 27-én 15 és 16 h. között a Nagyvárad tér felől a József krt. irányában egy szovjet harcokocsiszlop érkezett. Mi ekkor [heren a munkászázadból] ámentünk az Üllői út 40–42. sz. házak között lévő aluljáróhoz, és a pillérek mögött foglaltunk tüzelőállást. [...] Az elvonuló harcokocsikat a Kisfaludy utca sarkán elhelyezett ágyúk tűz alá vették és megsemmisítették. Az Üllői út 40. sz. ház ablakából benzínpalackokat és kézigránátokat dobáltak a harcokocsikra...”

*Részlet Szemeszanka Károly százados
vallomásából⁶⁶*

„...A Petőfi tód felől egy tűzérosztog vonult a Corvin közíg harcokocsik kíséretében. Ekkor a corvinisták a Kiliánnal együttműködve egy harcokocsit és az egész tűzérosztogot megsemmisítették. Ugyanakkor a corvinisták egy nyitott páncélautót is zsákmányoltak, és nyolc foglyot ejtettek el. Beeslésem

szerint itt 20–30 szovjet katona vesztette életét...”

*Részlet Tóth Lajos vezérőrnagy
jelentéséből⁶⁷*

[...] Egy műszaki egység jelentette, hogy a nagy esatornán át oda tud férközni a Corvin házhoz, hatalmas robbanást tudna végrehajtani, ami a házat nem döntené romba, de nem tudnának kilőni belőle a szovjet és magyar harcokocsikra. Ez a terv már 25-26 án is felmerült, amikor ott veszett ör gépkocsi...

Részlet Kovács István vallomásából⁶⁸

(A Corvin közí bázis megsemmisítésének terve)

[...] A szovjet harcokocsik gyors menettel eljutnak a Corvin három utcai bejárójáig, és tűz alá veszik az épületet. Miután a mozi épületét szétlőtték, lefogják tűzükkel a környező házakban esetleg jelentkező tűzfészkeket, majd a magyar gyalogság indul támadásba, és megsemmisíti, illetve foglyul ejti az ellenforradalmárokat...

Az 1956 október–november ellenforradalom és a magyar néphadsereg (Részlet a Hadtörténeti Intézet összefoglaló tanulmányából)⁶⁹

65 jku. 1959. III. 7. Össz. tájékozt. és táj. táj. V-146308.

66 jku. 1957. V. 1. 16. táj. V 150005

67 HI 1956-os iratok, I. c. 1. sz. 223. t. (Tóth vezérőrnagy 1954-től 1956. október 30-áig vezérőrnagy volt.)

68 jku. 1956. VI. 2. Magyar Országos Levéltár, Nagy Imre és táj., Op. 472. Kovács István vezérőrnagy 1956-ban vezérőrnagy volt. 1958-ban hat évre ítélték.

69 Hadtörténeti Intézet Levéltár, 1956-os iratok E/1. sz. 36. t.

[...] 26-án reggel a legnagyobb ellenforradalmi fegyveres gócot jelentő Corvin ellen egy diverzáns tervet dolgozott ki a Katonai Bizottság. A terv a következő volt: egy műszaki csoport földalatti csatornán behatol a Corvin köz alá, és felrobbantja, ugyanakkor szovjet csapatok blokkolják a területet, hogy az ellenforradalmárok el ne menekülhessenek. A Katonai Bizottság Váradi vörgy-t bízta meg, hogy szervezzon önként jelentkező csoportot a robbantás végrehajtására. A terv végrehajtása október 26–27-ére virradó éjjelre volt meghatározva. Az egyik műszaki alakulat vállalkozott a robbantás végrehajtására oly módon, hogy nem tesz kárt a környező épületekben. Váradi vörgy. azonban azt jelentette a Katonai Bizottságnak, hogy a feladatot nem lehet kellően előkészíteni, ahhoz rövid az idő, és a Corvinban egyébként is hajlandóak lenni a fegyvert magyar csapatok előtt. Javasolta, hogy a robbantást reggelre halasszák el. A Katonai Bizottság nagyon súlyos hibát követett el, hogy ebben a kérdésben engedett és Váradi vörgy. javaslatát elfogadta,

Barikád a Móricz Zsigmond körtéren, a Fehérvári út torkolatánál 1956. október 28. körül Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár

„... a körtéren nem alakult ki nagyobb létszámú felkelőcsoport.”

mert tény ugyan, hogy a Központi Vezetőséget, a kormányt és a HM-et egymás után kereszték fel az egyes fegyveres csoportok küldöttségei és fegyverletételről tárgyaltak, a dolog vége mégis csupán egyoldali tűzszünet lett, ami az ellenforradalom erőinek felülkerekedését eredményezte.

A IX. kerületi felkelők

Az Üllői út másik oldalán a Középső-Ferencvárosban két nagyobb felkelőcsoport alakult, már október 24-én: a Berzenczey utcában Wágner István („Göndör”) géplakatos⁷⁰ parancsnokságával a „Göndör”-csoport és a Tompa utcában, amelynek vezetését 25–26-án Bárány János („Bordósapkás Janesi”) szerszámkészítő⁷¹ vette át. E csoportok nemesak a szovjet erőkkel, hanem a magyar rendőri és katonai alakulatokkal is több ízben harcra szálltak. Október 27-én a Tűzoltó utcai garázsban is létrejött Angyal István építésvezető⁷² kezde-

ményezésére egy csoport a Berzenczey utcáiak egy részéből és a környék addig szervezetlenül harcoló fegyvereseiből. A három csoport mintegy tíz páncélost lőtt ki, és kb. 50 szovjet katona esett el. Angyal, parancsnoktársával, Csongovai Per Olaf („Csolaf”) filmrendezővel⁷³ értelmiségi barátaik, kapcsolataik révén fontos szerephez jutott a fegyverszüneti tárgyalásokban. Csongovai bekerült a Nemzetőrség Operatív Bizottságába is. A civil fegyvereseket a Tűzoltó utcáiak képviselték a Forradalmi Honvédelmi Bizottmány alakuló gyűlésén. Parancsnokaik, akik egyébként politikailag jóval képzetebbek voltak felkelőtársaik rúnyomó többségénél, nyíltan kommunisztának vallották magukat. A politikai vezetők közül leginkább Kádár Jánossal igyekeztek kapcsolatot tartani, mivel a pártvezető személyében látrák a legfőbb biztosítékot az új, demokratikus, szocialista rendszer konszolidálására. A Tompa utcáiak — az erre vonatkozó eskély számú

70 Wágner István (1936–1985); a Ganz Vagongyár géplakatos volt. Sikertelen határátlépési kísérlete után két és fél évre tétlét. 1956. október 24-én fegyveres csoportot szervezett a Berzenczey utcában, majd a Fehérvári t. forradalom bukása után az Egyesült Államokban telepedett le.

71 Bárány János (1930–1959); A Csepel és Fémiparek szerszámkészítő lakatos, fémgyilvas, kétszeres sztrábornovista. 1956. október 25-étől a Tompa utcai parancsnok. A fegyveres harc bukása után bevándorolták a csepeli gépgyár munkástáborába, és a Forradalmi Tűzoltó Szövetség elnöke lett. Részt vett a „Bécsly”-csoport szervezkedésében is. 1957. április 20-án letartóztatták, halála félték, és 1959. február 19-én kivégezték.

72 Angyal István (1928–58); 1944-ben Auszwtzban csoportlított. 1949-ben politikai indokból kizárták az egyetemről. Ezután

Dunapenteleén alakozott vasbanszerezőként, építésvezetőként.

1956-ban végig részt vett a forradalmi eseményekben, a Tűzoltó utcai felkelők parancsnoka lett. November 8. étől a Péterfy Sándor utcai kórházban repülőhelikoptert gyártott. 16-én itt tartóztatották le a kerhatalmisták. Példát ítélték, és 1958. december 1-jén kivégezték.

73 Csongovai Per Olaf (1930-); 1937-ben le épült vissza Tanácsköztársaságtól. 1949-ben betört az MDP-be. 1955-ban szervezte meg a filmrajtót, és a filmgyárban irányítókelt el. 1956-ban végig részt vett a forradalmi eseményekben, a Tűzoltó utcaiak egyik vezetője lett, a Péterfy Sándor utcai kórházban repülőhelikoptert gyártott. Péterfy irányításában mozgósították a közvéleményt az itthoni haláleset irételek ellen. A trockista mozgalomokban is részt vett.

forrás szerint — Fildy Zoltánban⁷⁴ bíztak leginkább.

A fegyverszüneti időszak első felében mindhárom csoport kiegészítette vagy megváltoztatta a bázishelyét. A Tűzoltó utcaiak elfoglalták a velük szemben lévő ÁVH-s garázst is, a Berenczey utcaiak áttelepültek a Ferenc téri női rendőrszállásra, a Tompa utcaiak pedig kettőszózlottak. Egyik részük áthelyezte bázisát a Ráday utcai diákszállásra, miután Bárány János felvette a kapcsolatot Petrák Lajossal⁷⁵, az MDP titkos megbízásából működő Forradalmi Ifjúsági Szövetség vezetőjével. A továbbiakban a politikailag járatos Petrákék befolyást gyakoroltak Bárányra. A Tompa utcában maradt részleg vezetője Mezei Lajos műszerész⁷⁶ lett. A IX. kerületi nemzetőrségi egységek közül ekkor csak a Ferenc téri szerveződött katonai alakulatok mintájára.

A november 4-ei támadás alkalmán érte a IX. kerületi nemzetőreszervezeteket, jóllehet tudtak arról, hogy a szovjet csapatok folyamatosan szivárognak be Magyarországra. A Tűzoltó utcaiak főleg a Nagyvárad téren, az Üllői úton, a Mester és a Viola utcában esaprak össze az intervencióes csapatokkal. Kötéllekeikben harcolt 22–24 besorozott ÁVH-s is, akiket a fegyverszünet idején az

utcaü vettek őrizetbe. A harcok idején a csoport parancsnokai minduntalan kapcsolatot kerestek a szovjet katonái és magyar politikai vezetőkkel a tűzszünet elérése érdekében. Egy ízben sikerült a szovjetekkel tárgyalászatlanhoz ülniük, de nem fogadták el az egyedüli leherettségként felkínált feltétel nélküli fegyverletételt.

„Göndörök” a Ferenc téren, a Mester, a Thaly Kálmán és végül a Tűzoltó utcaiakkal közösen a Viola utcában szálltak szembe a szovjet katonákkal. A Tompa és Ráday utcaiak leginkább a Ferenc körút két oldalán bocsátkoztak tűzharcba a bevonuló páncélosokkal. A IX. kerületi forradalmárok 4 napig — csupán kézfegyverekkel és benzines palackokkal — védekeztek az őriási túlerővel szemben. (A Kilián lakanyára már 4-én olyan súlyos nyomás nehezedett, hogy védői már ezen a napon menekülésre kényszerültek. Néhányan közülük a civil felkelők körében harcoltak a végsőkig.) November 8-án a Ferencvárosban gyakorlatilag megszűnt a fegyveres ellenállás. A ferencvárosi felkelők a novemberi harcok alatt mintegy 7–8 páncélost gyűjtöttek fel, és mindkét fél 10–15 harcost veszített.

A VIII–IX. kerületi felkelők kis része röpecdudlagyártással, sztrájkokkal, szervezkedéssel folytatta a harcot.⁷⁷

⁷⁴ Fildy Zoltán (1889–1961); a Református Teológiai Egyetem szerzett diplomát. 1917-ben belépett a Kiszolgálóba, 1922-ben az Egységes Pártba, 1929–30-ban részt vett az FKGP szervezésében. 1945-től 46 februárjáig miniszterelnök, ezután 1948-ig közvéleményi elnök. A forradalom idején öltört miniszter lett. 1956-ban hat évre ítélték, 1959-ben szabadult.

⁷⁵ Petrák Lajos (1929–1986); inkatasként a DSIÉ Budapesti Bizottságának titkára. A pártiskolán 1953–54-ben a

Rékosi rendszer bírálataért kapott fegyelmet. 1956. október 28-án elűnt a DSIÉ Központi Bizottságának megbízásából igyekezett minél több fegyverest meggyőzni az újrászervező kommunista párt támogatására. 1957 tavaszától a MÁVAG esztendőjusa. A hirtelen es évek őli a Budapesti Postbiztosgatóság vezetőségi tagja lett.

⁷⁶ Mezei Lajos (1926-); a forradalom után emigrált

⁷⁷ Kocsi László és tsi, BF. 45/89 — Oneszyák László és tsi, FB 5652/57 — Szirmai Ottó és tsi, BFI 672/89.

*Részletek Angyal István Saját kezű
vallomásából (1956. XII. 25.)⁷⁶*

[Az októberi harcok idején] benzines palackokat röföltünk, azokat spárgán egyik saroktól a másikig áthúztuk, s kiépítettük a védelmet az Üllői út–Mester utca–Benzenczey utca–Thaly Kálmán utca által határolt területen, és azt tartottuk. A harc mindvégig — kezdettől fogva — csak védelmi jellegű volt, egyetlen esetben sem kezdeményeztünk. Védjük a városrészt. Léz a taktika egyébként teljesen egyezett elméleti elképzeléseinkkel, ti. nekünk semmiféle ellenrétük a tankokban ülő, egyszerű szovjet katonával nem volt. Az ő halottaik jobban lőjnek, mint a saját sebesülteink, mert megtartuk, hogy miért harcoltak, ők viszont egy helytelen és bűnös parancsnak engedelmeskedtek [...] A fegyveres forradalom ezen a helyen voltaképpen a felfegyverezett nép volt, s elválaszthatatlanul együttműködött a lakossággal. Ezzel magyarázható, hogy november 7-éig a legmagyobb szeretettel vettek körül bennünket, ágyúdörgés közben, aknautóiban, főztek az asszonyok, hordták a löszet a tüzelőállásokba, nem tántorította el őket lakásuk pusztulása, a villany-, telefon-, a rádiószolgálat megszünése sem. [...] A lehetőségek végső határáig védjük a városnak ezt a részét, még akkor is, ha kis híján mindannyian majd hogy bele nem pusztulunk. [...] Bármennyire is el voltam jómagam is szánva az utolsó percig a védekezésre, hiába írtuk ki fehér papírokra, hogy „Béke vagy halál!” — látnom kellett, hogy lehetetlené válik a harc ebben a formában. A pincékben éjszaka teknőekben

aludtak a csecsemők, öregek fulladoztak a nedves, hideg fűspincékben, s azokban a házakban, ahol erősebb volt a tűzharc. [...] Sírva könyörögtek az asszonyok, hogy adjuk meg magunkat...

*A bordósapkás Jamesi (Interjúrészlet
Bárány Jánossal)⁷⁷*

[...] A pénteki nap [október 26.] volt a legmelegebb, amikor az oroszok megérkeztek és ágyúkkal, tankokkal bevonultak a Tompa utcába. Akkor magam is azt hittem: végülük van. De a fiúk úgy mentek neki harcokosoknak, ágyúknak, mint az oroszoknak. Láttam két társamat [...], benzines palackkal rontottak rá két ágyúra és felgyújtották. Egyik odaveszett. Én egy erkélyen álltam, onnan tüzeltem, de észrevették, és kilőttek alólam az erkélyt. Szerencsére a légnyomás beröpített a szobába, és így megmaradtam. [...] A nép mellettünk volt. Nem tudunk olyan lakásba benyúlni, ahol ne segítettek volna. Írtak, ruhát adtak. Az asszonyok maguk készítették el a benzines palackokat...

*Részlet a Petri Jenővel készített
interjúból⁷⁸*

A forradalom alatt állandóan az utcát jártam. Mint volt katonatiszt (zászlós) érdekelt, hogyan folynak a harcok, amelyekben a hadifogságom miatt szerzett rokkantságom miatt nem tudtam részt venni. A Mester utca–Boráros tér–Tinódi utca környé-

⁷⁶ Pesti Szólvay, 1991. 46, 64–65, 98–99. o.c.

⁷⁷ Magyar Ifjúság, 1956. november 3.

⁷⁸ Készítette: Jurgóczy Krisztián 1999. évi.

két ismertem leginkább, mivel a Mester utca 9-ben laktam.

A kapualjakban sok helyen fiatal gyerekek lapultak, ismeretlen helyről szerzett fegyverekkel. A kezelésükhöz nem értettek, vezetőjük nem volt. Én magyaráztam meg, és meg is mutattam, hogyan kell kezelni a puskát meg a géppisztolyt. Emiatt 10–21 ilyen fiú csapódott körém, akikkel a Boráros térre vonultunk.

A téren egy szovjet harckocsit sikerült belesalni az egyik WC-be, ahová be is szakadt. Villámgyorsan a tetejére ugrott az egyik kölyök, kinyitotta a harckocsi tetejét, és a kezében tartott kézigránáttal kényszerítette a szovjet tisztet megadásra. Sőt, mi több, mivel a Petőfi hídon éppen akkor

Kilőtt harckocsi a Déry Miksa utcában
1956. október 30. körül
Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár

„A literes, hétdecis és félliteres dugós üvegek voltak a legjobbak, mert azokat a nyakuknál fogva úgy lehetett dobni, mint a nyeles kézigránátot.”

egy szovjet harcokészítész közlekedett a tér felé, a harcokészítő csövét feléjük irányoztatta, és egy lövést is leadatott velük. Én tolmácsoltam, mivel a hadifogság alatt valamennyire megtanultam oroszul. A szovjet katonák először nem akartak engedelmessékedni, de a kézigranát felmutatásával jeleztük nekik, hogy elpusztulnak, ha nem engedelmessékednek. A lövés, azt hiszem, valamelyik hídon vonuló jármű láncolpárát is találta, mindenestre né utána azonnal elrohantunk onnan.

Harcsoport a téren nem volt: csak spontán összeverődött, majd szétszakadó fegyveresek, akik hol esatlakoztak valakibe, hol meg elváltak egymástól, és hazamentek. Ezért nem volt irányítás sem. Én hozzám ugyan esatlakoztak fiatalabb fiúk, de ez is csak laza kapcsolat volt.

Részletek Csiba Lajos Naplójából⁸¹

Bekövetkezett az a tragikus helyzet, esemény, aminek nem kellett, nem lett volna szabad: minden szó nélkül, minden előzetes felszólítás nélkül megtámadtak, ránk törtek a szovjet csapatok, mintha betörők, banditák, fasiszták vagy mit tudom én mik

lettrünk volna. Erre igazán nem számítottunk. [...] Nagyon ránk heccelhettek őket, hogy ellenforradalmárokkal állnak szemben, akiket kíméletlenül meg kell semmisíteni. [...] Látnom, az udvaron két fehérkőpenyes ápolónő fekszik holtan, a fehér köpenyük nyilván jó célpont volt az oroszoknak a sörétben, és őket sem kímélték.”

A VII. kerületi felkelők

A VII. kerületben, a forradalom első napjaiban csak a Keferi pályaudvar környékén alakult ki nagyobb ellenálló csoport. Az itteni felkelők szálláshelye a Baross tér 19. számú épületben volt. Október 28-ától Pásztor Gyula⁸² és Sándor⁸³ parancsnokságával mind szervezettebbé vált a fegyveres tevékenység. Októberi harcukról szinte teljesen hiányoznak a források. A Baross tériekhez számos egyetemista is esatlakozott, akik stencilgépekkel nagyarányú propagandatevékenységet folytattak. Más felkelőegységek is felhasználták ezt a lehetőséget, ám lényegesen esekélyebb intenzitással. Amikor megalakult a nemzetőrség, Nickelsburg László műszerész⁸⁴ vette át a főparancsnokságot, de a csoport vezetésé-

⁸¹ Szivóvány (Chicago), 1989. november, 85–87. old. (Csiba szívesen a Kilian lakanya pamacsokka volt.)

⁸² Pásztor Gyula (1921–1991); vészetegályos szakmát szerzett. A világháború után, Kijevben szervezett ukránulnok-szólást. A forradalom kitörése után az egyik alapítója lett a Baross téri csoportnak, és feloszlásáig parancsnokhelyettese maradt. Bécsbe emigrált, ahol 1957 januárjáig elntős szerepe volt az ellenállásban. Ezután Frankfurtban, majd Brüsszelben telepedett le, mellékállásban labdarúgójátékos-jágnokként világhímnévre tett szert. A Magyar Református Egyházat udvánnyokkal támogatja.

⁸³ Pásztor Sándor (?–1936–); 1953-ban kizárték a gimnáziumból rotatólépési kísérletért, és két évig Cegjében, a fiatalokulak

börtönében raboskodott. 1956-ban Mohácsra, a MÁV-nál reaktorárunkként dolgozott. A Baross téri felkelőcsopott alapítója, és mindvégig egyik vezetője volt. A forradalom leverése után Ausztriába menekült. Libériában és az NSZK-ban is dolgozott.

⁸⁴ Nickelsburg László (1924–1961); 1946-ban megszökött a zsidó munkaszolgálatból, és a háború végéig bujkált. A családja elpusztult. Tobbiszori sztahanovista műszerész volt. 1953-ban belépett az MDP-be. 1956-ban a fegyverszármotéjér csatlakozott a Baross tériekhez, hamarosan a parancsnokul lett. 1957. február 11-én letartóztatottuk, hűülő iréllék, és 1961. augusztus 26-án kivégezték.

ben továbbra is fontos szerepet játszott a két Pásztor (nem voltak rokonok), és Balogh László („Pipó”) esatomatisztró⁸⁵. November 1-jén a Baross tériek részt vettek a Gyűjtőfogház foglyainak kiszabadításában.

Október 27–29-e között számos újabb VII. kerületi fegyveres csoport alakult. A Csengery utcai tanács épületében székelt, párt-megbízásból Hegedűs István⁸⁶ elnöklétével, a kerületi Forradalmi Bizottság. Ugyanebben az épületben rendezkedett be Steiner Lajos szállítómunkás⁸⁷ fegyveres csoportja. Így a felkelőegységet több párt-funkcionárius és rendőr befolyásolta, de a csoport összetétele folyamatosan változott. Steinerék az egyik belügyi helyiségből számos titkos dossziét hoztak el, de felhasználásukra már nem nyílt módjuk.

A „Párkas” — vagy „Wesselényi” — csoport Kovács Dezső („Susogó” vagy „Párkasgazda”) hőszigetelő⁸⁸ és Drbál Fe-

renc technikus⁸⁹ parancsnoksága alatt, a Tanács épületében lévő fegyveresektől leválva, előbb a kerületi rendőrkapitányságra, majd 30-án egy Wesselényi utcai épületbe kerültek. Mivel az FKGP igényt formált a helyiségekre, 1-jén az Almássy térre települtek át. Ezt a szálláshelyüket 3-án, stratégiai okokból a Royal szállóra cserélték fel. Mivel a csoport vezetői úgy érezték, hogy nemzetőrségüket katonai szakképzettség nélkül nem tudják irányítani, felvették a kapcsolatot Solymosi János és Döbrentei Károly ezredessel⁹⁰, akik tanácsokkal, tanácsadókkal látták el őket.

A VII. kerületi rendőrkapitányságon és a pártházban is kialakult két nagyobb nemzetőri csoport Csabai László rendőrfőhadnagy⁹¹, majd Bencze László⁹², illetőleg Nemeskéri József diszpécser⁹³ és Drabant József őrnagy⁹⁴ vezetésével. Az előbbiben a rendőrök voltak többségben, az utóbbiban

⁸⁵ Balogh László (1925–1958), ligátávezerőként dolgozott.

1951-ben három évre ítélték, miután összeverekedett két szovjet katonával, akik a feleségét zaklatták. 1956-ban a fegyverszűret idején csatlakozott a Baross téri felkelőkhez, ahol szakasparancsnok lett. A harcokban megsérült, a továbbiakban az egészségügyi ellátást szervezte. 1957. február 6-án letartóztatták, helylára ítélték, és 1958. április 22-én kivégezték.

⁸⁶ Hegedűs István (1906–), lőmérnök. Az MDP megbízásából a Vélkeméleti Iskolákban mint Nemzeti Bizottsági elnök tevékenykedett.

⁸⁷ Steiner Lajos (1930–1958); a forradalom kitörése előtt a FOSZFFU-ban dolgozott. Október 28-án csatlakozott a VII. kerületi rendőrkapitányság felkelőkhöz, akiknek hamarosan a parancsnoka lett. Az NSZK-ba emigrált, de 1957-ben, amnesztiában bízva, hazatért. Június 25-én azonban letartóztatták, helylára ítélték, és 1958. augusztus 5-én kivégezték.

⁸⁸ Kovács Dezső (1920–1958). 1944. március 15-én sokatörőként részt vett az antifasiszta tüntetésen, ezért a hadbíróóság két évre ítélté, de megszökött. 1945-ben az MKP ifjúsági szervezője, később többszörös színházmunkos volt. 1956. október 28-án jelentkezőt nevezőnek és a „Párkas” csoport parancsnoka lett.

A harcok végzetével részt vett a fegyvertelen ellenállásban. 1957. október 23-án letartóztatták, helylára ítélték, és 1958. október 7-én kivégezték.

⁸⁹ Drbál Ferenc (1929–1991); országos súlyra ő bajnok volt. A forradalom idején a „Párkas”-csoporthoz csatlakozott, az egység egyik vezetője lett. A forradalom leverése után Münchenbe emigrált.

⁹⁰ Döbrentei Károly katonatiszt. Feltehetően emigrált.

⁹¹ Csabai László (1930–); rendőrtiszt volt, akit a VII. kerületi kapitányság elöl a radikálisokval felkelők elítélváltatták, 1957-ben elvezetői-ök állásából, majd internálták.

⁹² Bencze László (1929), a VII. kerületi kapitányság építetnek felkelőparancsnoka volt. A harcokban is részt vett. A forradalom bukása után emigrált.

⁹³ Nemeskéri József (1921–); elvégzte Széchenyiérti Akadémia, 1955-től dolgozott diszpécserként. 1956 októberében csatlakozott a VII. kerületi pártbizottság épületében lévő felkelőcsoporthoz, amelynek egyik vezetője lett. A fegyveres ellenállás leverése után röprendülők készített és sokszorosított, majd bekapcsolódott a Kézpárti Munkástanács munkájában. 1956. december 4-én letartóztatták, és 15 évre ítélték. 1963-ban szabadult.

⁹⁴ Drabant József katonatiszt. Feltehetően emigrált.

Szétlőtt ház a József körúton
1956. november 9.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Fényképtár

*„... Kötszerre, gyógyszerre, élelemre, cigarettára lenne
szükségünk, valamint lőszerre, taposóaknára, páncélöklökre,
rádió adó-vevőre ...»”*

— amelyet „Kossuth csoportnak” is neveztek — a katonák. Ezek a VII. kerületi csoportok mind századokra, szakaszokra, rajokra tagozódtak.

Ezekon kívül kisebb létszámú fegyveres egységek tartózkodtak az EMKE-ben, a New York kávéházban a Hársfa utcai KIOSZ-épületben, a Klauzál téren, valamint a Gara utcában. Összesen 1000–1200-an voltak.

A nagyobb VII. kerületi csoportok vezetői szerephez jutottak a nemzetőrségi tárgyalásokban. Drbál Ferenc Operatív Bizottsági tag lett. Az összes csoport képviselői közül csak a Baross tériek szavaztak a szervezet fennmaradása mellett.

A VII. kerületi forradalmárok felkészültek a szovjet támadásra: november 3-án délután a kerületi nemzetőrparancsnokok és katonai tanácsadók összegyűltek a Baross tériek bázis helyén, és Nickelsburg elnöklétével védelmi tervet dolgoztak ki. Megállapodtak abban, hogy a Baross téri csoport a Keleti pályaudvar környékét biztosítja, a „Farkasok” őrteszék központjukat a Royal szállóba, és a pártépületben lévőkkel ellenőrzésük alatt tartják a Majakovszkij utca–Rákóczi út között a Lenin körutat, valamint az Almássy tér környékét. A Hársfa–Majakovszkij–Rottenbiller–Wesselényi utcák által behatárolt területet pedig Steinerék felügyelete alá helyezik. A tervet a parancsnokok jóváhagyták. (Abban egyébként nem tudtak megegyezni, hogy ki legyen a kerületi főparancsnok.)

A legnagyobb VII. kerületi csoport (400–500 főnyi) Baross téri ellenállása vi-

szonylag hamar összeomlott. Ebben része lehetett annak a körülménynek is, hogy Nickelsburg főparancsnok — valószínűleg a végeláthatatlan sorokban közeledő szovjet harcok miatt —, korábbi döntésével szemben, a harc felvétele ellen foglalt állást, de lemondott és eltávozott, mivel parancsnoktársai nem értették egyet vele. A bázishelyet és a környező épületeket a páncélosok szétlőtték, mire a felkelők nagy része hamarosan befejezte a fegyveres ellenállást, de a többiek szétszóródva, a szovjeteknek súlyos veszteségeket okozva folytatták a harcot, többek között a Rákóczi úton, a Berthlen mozinál, a Városligetben és a Dózsa György úton. (Bázishelyeik a Landler Jenő utcában, a Gara téren és a Divatcsarnokban voltak.) Kisebb egységeik 9-éig harcoltak. Egy forrás szerint a csak könnyűfegyverrel és benzinespalaetokkal harcoló Baross tériek összesen 15 szovjet katonát halálra sebeztek és három harci járművet megsemmisítettek.⁹⁵

A Lenin körúti szakaszon napokon keresztül eredményes harcot folytattak a felkelők. November 6-ától az ún. Forradalmi Katonatanács (tagjai: Steiner Lajos, Drbál Ferenc és még három tiszte) irányította az ellenállást, és összehangolták a csoportok tevékenységét. Központjuk a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium épületében, illerőleg a Royal szállóban volt. A szomszédos kerületekből csatlakoztak hozzájuk Sipőcz József⁹⁶ Vajdahunyad utcai harcosai, valamint az Főtvös utcai csoport egyik részlege. Az 500–500 főnyi ellenálló

95 T- V-159381.

96 Sipőcz József (1914-), eszaki volt, emiatt bebörtönözés és a

forradalmi idején szabadult. A novemberi harcok idején őtvelte a vezérést a Vajdahunyad utcai csoportban. Németországba emigrált.

9–10-éig tartotta magát⁹⁷, majd közülük kb. százan a Szabadsághegyre szedtek, hogy Király Béla irányítása alatt folytassák a harcot. Ére azonban már nem került sor.

Egy zuglói nemzetőrséghez tartozó, zömmel VII. kerületiekből álló, 40–50 főnyi, két géppuskával felfegyverzett csoport tagjai Klauber István⁹⁸ vezetésével november 4–7 között a Thököly úti 44. sz. bázisukról eredményes harcot vívtak a szovjetek ellen, akik 30–40 katonát, 7–8 páncélost vesztek.

VII. kerületi felkelők közül került ki a legtöbb fegyvertelen ellenálló. Nagyarányú röpecdulaterjesztéssel, külföldre is kiterjedő szervezkedéssel próbálták meggátolni a régi-új hatalom kiépülését.⁹⁹

Részlet Balogh László vallomásából¹⁰⁰

[November 4-én] a szovjet páncélosok már a Keleti p. u. mellett, a Kerepesi úton álltak, amikor a téren még a fegyvereket és a lőszer hordtuk a teherkocsikról. [...] Egyszer csak egy civil elsütötte az egyik ágyút, amelyet a katonák már előzően a szovjet páncélosokra irányoztak. Ére az egyik páncélos válasszolt, és egy lövéssel megsemmisítette az ágyút, mire az épületekben lévő felkelők tüzet nyitottak a szovjet páncélo-

sokra. [...] A parancsnokok közül egyedül maradtam a Baross tér 19-ben. Az embereimet hátravontam az utcai szobákból, majd a kapuval szemben egy golyószórót állítottam fel, majd a szomszéd házban áttörtem a falat, hogy legyen út a menekülésre. Közben kerestettem a parancsnokságot, de nem találtam meg, az embereim pedig állandóan fogynak.

Részlet Steiner Lajos vallomásából¹⁰¹

[November 5-én] A Royal házból, illetve a [VII. kerületi] tanácsházáról jöttünk, a szovjet csapatok még nem jutottak addig [vagyis nem foglalták el], folyik ellenük a harc. Kovács „Farkas” [Dezső] kérte, hogy kössék őt össze Király Bélával, mert megszaktad vele a kapcsolat. [...] Szó volt arról, hogy utolsó golyóg harcolunk...

Részlet Gyulai Lajos vallomásából¹⁰²

A Steiner-csoport [...] 10-éig tartotta a Közlekedési Minisztérium épületét. A szovjetek elleni harcot azért vettük fel, mert törvénytelen volt, hogy ők Magyarországon vannak, mivel az ENSZ határozata

⁹⁷ A belügyi forrás szerint (TH V-15038) november 5-én a Royal könyvtári harcokban 40–50 szovjet katona elesett, és egy harcokosi megsemmisült. Beszélőem szerint az összehívott VII. kerületi erő (a Baross tértől és a kisebb csapatoktól származva) összesen 20–40 szovjet katonát tettek át a mentő, és 4–7 páncélost gyújtottak ki.

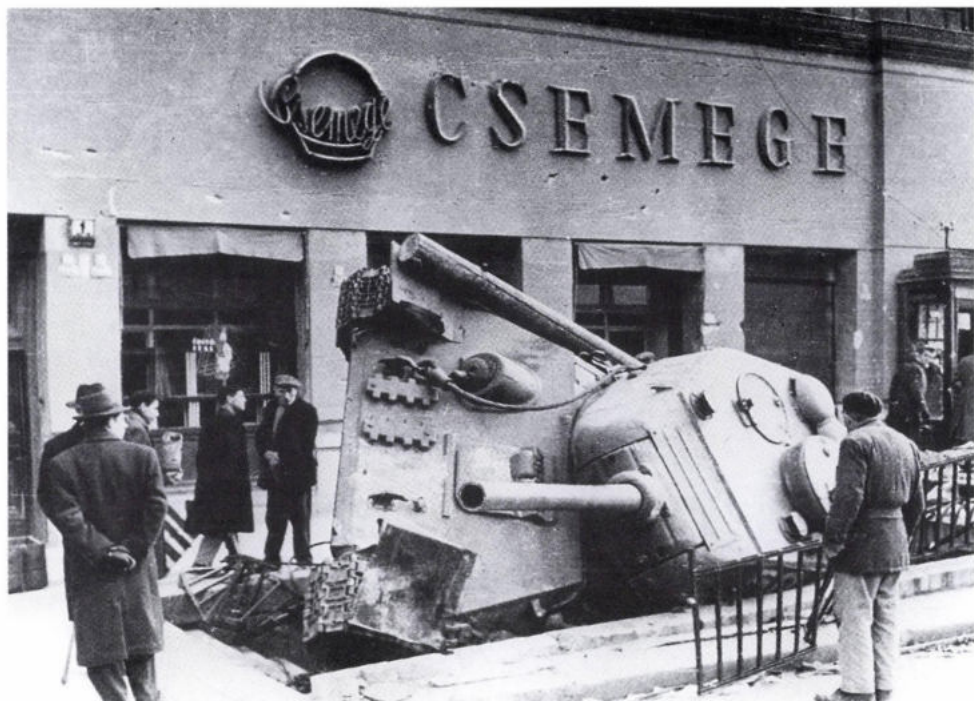
⁹⁸ Klauber István (?–1977–); VII. kerületi felkelő volt a forradalom alatt. A novemberi harcok folyamán vezető szerephez jutott. Emigrált.

⁹⁹ Fülöp János és táj, BFL 1649/64 — Herczegh Benjőmin és táj, Országos Széchényi Könyvtár XX 5 h — Kovács Dezső és táj, HL 278/58 — Nickelburg László és táj, BFL 925/91 — Pelotás József és táj, FB 3308/57 — Péchy Géza és táj, BFL 306/90 — Steiner Lajos és táj, BFL 624/89 — Torocz Sándor és táj, HL 284/58.

¹⁰⁰ Ké. 1957. IV. 18. BF. 306/90.

¹⁰¹ Ké. 1957. X. 18. BFL 624/89

¹⁰² 1957. VIII. 1. ELL 624/89 (Gyulai 1956-ban 24 éves sejtérvényekés volt, 1958-ban kivégezték.)

szerint nekik a csapataikat ki kellett volna vonni Budapestről. [...]

*Részlet Kovács Dezső vallomásából*¹⁰³

[A Központi Katonai Kórházban] ...értem jött fiatalember említette, hogy Radó [Radó György, orvos-ezredes, az intézmény parancsnoka] nagyon klassz ember, mindent meg fogunk kapni, amit csak akarunk. [...] Radó ezredesék[nek] elmondta, hogy a Népliget felől lőnek minket aknával, és hogy kötszerre, gyógyszerre, élelemre, cigarettára lenne szükségünk, valamint lőszerre, taposóaknára, páncélöklőre, rádió

A Boráros téri WC-lejáróba bezuhant T-34-es szovjet harckocsi
1956. október 30. körül
Dr. Szentpétery Tibor felvétele
Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár

*„... egy vagy több ablak mögött
felkészült egy-egy hármas csoport:
a két dobó és a gyufás.”*

¹⁰³ jkv. 1957. X. 23. Hadtörténeti Intézet Levéltára 278/58.

adó-vevőre, hogy a harcot eredményesen fel tudjuk venni a szovjetekkel. [...] Radó ezúsz, még valami hazafias beszéddel is biztatott, olyasmir mondott, hogy az embernek csak egy lazája van, s azért harcolni kell. Én és Steiner [Lajos] olyan idegállapotban voltunk, hogy ennek hatására elszírtuk magunkat.

Részlet Jamesó Magda tanúvallomásából¹⁶⁴

Én négy napig tartózkodtam a [Thököly út 44. sz. házban lévő] csoportnál. [...] November 5-én reggel egy szovjet páncélkocsira a házból benzinpalaeket dobtak, a kocsit kigyulladt, és a legénység nagy része bent égett. Azokat a szovjet katonákat, akik ki tudtak menekülni az égő kocsiból, azt hiszem, lelőtték. Végül a páncélkocsi roncsait egy vontató elvitte a ház elől. Összesen három esetben láttam ilyen támadást szovjet harci jármű ellen. Az egyik megsemmisített jármű egy híradós kocsit volt, amikor ez kigyulladt, a szovjet katonák leugráltak, és a kocsit roncsai mellett foglaltak állást, ezeket harcban lelőtték. November 7-én a Szászház utcában, az egyik házba menekült be néhány orosz katonát. A csoportból egymásután kétszer 4 fő ment ellenük. [...] Láttam, hogy az egyik

orosz katonát hirtelen kihúzták a lakásból, azt mondták ott néhányan, hogy az állítólag ott agyonlőtte magát. A másik katonát a lábán érte egy géppisztoly-sorozat.

Széna téri felkelők

A Margit-híd budai hídfőjénél október 24–25-én a felkelők hírdőrséget szerveztek. Ezek a fegyveresek hozták létre 26–27-én a Széna téri csoportot (a budai oldalon ez a terület volt stratégiaiilag a legfontosabb). Ekkor harc nélkül elfoglalták az ottani metróépítkezés munkásszállóját és a Margit fogházat. A szovjet páncélosok ellen barrikádokat építettek, amelyeket a Déli pályaudvarról odatolt vagonokkal erősítettek meg. Ebből az időszakból kevés harci eseményre utaló forrásunk van.¹⁶⁵ Ebben az időben kb. 100 fő volt a csoport. Vezetője az 59 éves Szabó János („Szabó bácsi”) gépkocsivezető¹⁶⁶ lett, akit 28-án ténylegesen is megválasztottak. Sőt, tagja lett másnap a Dudás József kezdeményezésével és elnöklétével megalakuló 29 fős Magyar Nemzeti Bizottmánynak is. Bár Dudás ki-nevezte őt a budai forradalmi erők főparancsnokának, Szabó csak a Széna tériek vezetését vállalta. A fegyveres csoport irányításában fontos szerep jutott Bán Róbert

164 Frényi Ferenc és társa tárgyalása 1957. X. 22. BFL 265775. (Innessó nem került be.)

165 Belügyi adatok (T-4-155387) szerint október 25-én két állás és két szovjet katonát ér: házias feladat, és megsemmisült egy páncélkocsi. A felkelők veszélyességéről mindenki ismereteink

166 Szabó János (1897–1957); végigharcolta az első világháborút, a Terézszéki társaság századparancsnoka lett. 1944-ban kőbányász

Erdélyből Magyarországra, ahol többek között sofőrként dolgozott.

1945-ben belépett az MKF-be, de az MDP-ből kizárták: tiltott betárolási tevékenységért. 1956. október 25-én csatlakozott a Széna tériekhez, főparancsnok lett. 1956.

november 19-én letartóztatták, halálra ítélték, és 1957. január 19-én kivégezték.

rádiótechnikusnak¹⁰⁷ és egy volt jugoszláv partizánnak, Ekrem Kemál művezetőnek¹⁰⁸ is. Ebben a régióban egyébként korántsem voltak olyan súlyos harcok, mint pl. az Üllői út környékén. Még a fegyverszünet előtt a Széna tériek vezetői tárgyalásba bocsátkoztak a Bem laktanya tisztjeivel, akik fegyverletételre akarták rávenni a felkelőket, de végül abban állapodtak meg, hogy közösen működnek közre a rendfenntartásban. Miközben tárgyaltak, egy szovjet-magyar támadás ideiglenesen elűzte a térről a civil fegyvereseket.

A fegyverszünet idején a Petőfi laktanya katonái segítették a fiatal felkelők kiképzését. Október 30–31-én a csoport ellenőrzési területe sokszorosára növekedett, mivel „Szabó bácsikék” kezükben tartották a kerületi pártházat, a Statisztikai Hivatalt, a Bécsi kapu környékét, a Szovjetunióba került pártvezetők villáit, sőt a hűvösvölgyi ÁVH-s objektumot. Egyik akciójukkal a III. kerületi pártházat is elfoglalták. Nem jött létre azonban tényleges együttműködés a Butkovszky Imánuel¹⁰⁹ vezette II. kerületi

Katonai Forradalmi Bizottmánnyal, amely a Fő utcai Katonai Ügyészség és Bíróság épületét tette székhelyévé. Szabóék új központja a Maros utcai, kiürült ÁVH-s objektum lett, de egy kisebb részleg Ekrem Kemál irányításával a Széna téren maradt. A forradalom alatt az ÁVH-sokra és vezető pártfunkcionáriusokra vadászó összes „különleges csoport” közül a Széna térieké szerezte a legnagyobb zsákmányt, amikor elfogta Marosán Györgyöt, az MDP PB tagját. (Néhány órával később szabadon engedték.) A Széna tériek sajátos részlege volt az ún. „Bányász-brigád”. (Vezetői: Rusznyák László¹¹⁰ és Czimmer Tibor¹¹¹ bányászok.) A „brigád” a Pilis hegységben több rendőrőrsöt, munkásszállót foglalt el, majd felszabadították a csolnoki rabmunkahelyet is.

November 2-án, téves tájékoztatás miatt ÁVH-sokat keresve, 70–80 Széna téri felkelő megszállta a Külügyminisztérium épületét, ahol erőszakoskodtak a tisztviselőkkel, feldúlták a helyiségeket, majd — ugyancsak tévedésből — az épületet bizto-

107 Bán Róbert (1934–1957); az Orán gyári műszerész, 1945-től az MKP–MDP tagja. A forradalom idején a Széna tériekhez csatlakozott, előbb „szeszliának” lett, majd parancsnokhelyettes. November 4-én szovjet fogságba esett. Deportálták, 1957-ben Budapesten halálra ítélték, és kivégezték.

108 Ekrem Kemál (1924–1957), Macedóniából Magyarországra költözött, azonban mint jugoszláv állampolgárt 1949-ben kutasították az országból, de visszatért. Műszerészként dolgozott. 1956-ban a Széna téri csoportba csatlakozott, ahol parancsnokhelyettes lett. November 7-én balesetet szenvedett, és december 28-án a kórházban elhunyt. Halálra ítélték, és 1957. november 29-én kivégezték.

109 Butkovszky Imánuel (1931–); az Frányi Javító és Korhantartó Vállalat szerzőkésztője volt. (Mint repülőhadnagyot 1952-ben leszerelték.) A forradalom idején a Népszínház lépcsősíng egyike vezetője volt. Október 31-étől a Fő utcai Katonai Ügyészség és a Börtön épületének felkelőparancsnoka lett.

Névtelenül a budai fegyveres erők szervezet felparancsnoka volt; főleg szeszliánkkal töltötte az idejét. Novemberben emigrált.

110 Rusznyák László (1933–1957); 1955-től a forradalom kitöréséig a pilisszentiváni bányában dolgozott. 1956. október 26-án csatlakozott munkatársával a Széna tériekhez, és részt vett a harcokban. 31-én a „brigád” parancsnoka lett. November 4-én a szovjetek letartóztatták, és deportálták. Budapesten halálra ítélték, és 1957. november 29-én kivégezték.

111 Czimmer Tibor (1923–1957); 1944-ben megszökött egységétől, és katonaszökevényként bujkált. 1945-től — többek közt — bányászként dolgozott. 1956. október 30-án csatlakozott munkatársával a Széna tériekhez, másnap a „brigád” parancsnokhelyettes lett. November 4-én a szovjetek letartóztatták és deportálták. Halálra ítélték, és 1957. november 29-én kivégezték.

A romos Üllői út az Örökimádás templomával
1956. november 4. után
Vákár Tibor felvétele
Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár

„... nekünk semmiféle ellentétünk a tankokban ülő, egyszerű katonával nem volt.»”

tüzet nyitott a Moszkva téri, illetve a Széna téri házakra, amelyekben felkelők voltak. Kézigránátokat dobáltunk rá. A páncélosok megpördült, és egy lámpaosztalynak ment, és nem tudott tovább haladni. A benne lévő 8 szovjet katonára erre kiugrált a kocsiból, és a Széna tér–Retek utca sarkán lévő házba menekült. A ház már romos volt, és a lépcsőházba szorultak. Mi bementünk a házba, és hívtuk őket. [...] Az esti órákban az arra elhaladó szovjet tankok szabadították ki őket.

Részlet Sillay Rudolf vallomásából¹⁶

November 5-én éles vitám volt Szabóval, hogy érdemes-e folytatni a harcot. Nyíltan megmondtam Szabónak, a csoportok létszáma annyira lecsökkent, hogy nincs értelme tovább folytatni a lövöldözést. [...] Ekrem Kemál is próbálta meggyőzni, de Szabó hajthatatlan volt. Végül sikerült rávenni Szabót, hogy ha a harcot folytatni akarja, akkor partizánkodjon embereivel. [...] Végül is délután rábeszélésünkre olyan parancsot adott ki, hogy a Margit körúton és környékén a harcot hagyják abba, és aki tovább akar harcolni, az Szabóval menjen a hegyek közé. [...] Kb. 30 főnyi csoport jelentkezett, akivel aztán Szabó elvonult. A többiek pedig a fegyvert lerakva hazamentek.

A csepeli felkelők

A Gubaesi híd két oldalán, a Csepel északi és Pesterzsébet észak-nyugati részén lévő összefüggő területen (a két kerület központjában) szintén jelentős civil fegyveres csoportok alakultak ki, mindkét oldalon egy-egy tekintélyes parancsnok irányításával. A fegyverszünet idején a két nemzetőrségi csoport egységesebb, centralizáltabb lett, mint a központi kerületek hasonló alakulatai. Csepelen és Pesterzsébeten is lényegesen nagyobb volt a katonaság szerepe, mint másutt, mivel nagy létszámban önálló alakulatként vettek részt a fegyveres eseményekben. Más régiókban a tisztek tanácsadóként vagy a civil csoportokba olvadva tevékenykedtek. A két kerület nemzetőrségi egységei tartották egymással a kapcsolatot, de egyelőre még nem tudjuk, mennyire hangolták össze az akcióikat.

Csepelen a forradalom első szakaszában a civil felkelők nem a szovjetek, hanem a magyar fegyveres szervek ellen harcoltak. Először október 24-én reggel a kiegészítő parancsnokságot támadták meg, de a rendőrkapitányságról érkező belügyiiek harcokcsival kimenekítették a katonákat. Másnap a pártbizottság épületébe hatoltak be, az iratokat átkuratták, kidobálták, elégették. Ezután a fegyverhez jutott felkelők egy része a Boráros tér környékén felvette a harcot a szovjetek ellen.

¹⁶ Jk. 1957. XII. 17. TB 499/57.

Mire 26-án visszaértek, társaik már elfoglalták a rendőrkapitányságot, a rendőröket lefegyverezték és távozásra kényszerítették. Ebben az épületben Buri István¹¹⁷ és Szenté Károly¹¹⁸ parancsnokságával létrejött egy felkelőcsoport. 27-én este azonban magyar katonai és gyári karhatalmi alakulatok ideiglenesen visszafoglalták a rendőrkapitányság és a pártbizottság épületét, és 70 foglyot ejtettek. A többiek visszavonultak a Királyerdőbe, ahol Som Károly¹¹⁹ vezetésével 25–26-ától a Szent István úti iskolában, később a közeli kultúrházban is megszerveződött egy fegyveres csoport. Segítségével a következő éjjel meghátrálásra kényszerítették a katonai-gyári alakulatokat.

A fegyverszünet idején Csepelre került egy légvédelmi tüzérezred, amelynek néhány tisztje felvette a kapcsolatot a civil fegyveresekkel.

Október 29-én a csepeli Nemzeti Bizottmány gyűlésén Major Ernő őrnagyot¹²⁰

választották meg a helyi nemzetőrség parancsnokának, helyettese pedig a civil erők vezetője, Buri István lett. A Főkapitánysággal rendszeres kapcsolatot tartottak, Major részt vett a nemzetőrségi üléseken. Egyik beosztottja, Andi József hadnagy¹²¹ három nemzetőrszázadot szervezett a szigeten. A Királyerdőt továbbra is Som Károly egysége biztosította, Felső-Csepelen Szücs Károly és¹²² parancsnoksága alatt a második század teljesített szolgálatot, Lukács András¹²³ csoportját pedig a „belső őrség” feladatával bízták meg.

A szovjetek november 4-én azonnal elfoglalták a Csepelen tartózkodó tüzérezred egyes tüzérellásait (más állásokat már az első támadásuk — október 26–27-e — óta nem engedtek ki a kezükből). A megmaradt lövegeket a nemzetőrpáncsnokság a fontosabb stratégiai pontokon vonta össze. A katonák vezetője Körösi Sándor főhadnagy¹²⁴, a civileké Buri István volt. Ők az

117 Buri István (1914–); 1945 előtt csendőr volt, a világháború után a lakatosszakmában dolgozott. A forradalom idején részt vett a csepeli rendőrkapitányság elfoglalásában, és a felkelők egyik parancsnoka lett. A forradalom bukása után a párt Magyar Forradalmi Tanács vezetésében vett részt, később Genovába távozott a szervezkedést, majd Ausztriában telepedett le. Tévollétében, 1958-ban halálra ítélték.

118 Szenté Károly (1906–1958); 1954-től a negyvesztáraszerelési osztály vezetője volt, 1945-től MKP tag volt, és az MDP fő egyetemes elnöke volt. 1956. október 24-től részt vett a forradalomban. Tanja lett a csepeli Nemzeti Bizottmány tagja, majd a szovjetek elleni harcban. 1957. január 12-én letartóztatták, halálra ítélték, és 1958. december 23-án kivégezték.

119 Som Károly (1931–); elkövetni munkás volt. 1956. október 25-én saját parancsnoksága alatt 30–40 fős fegyveres csoportot vezetett a Királyerdőben. Részt vett a csepeli rendőrkapitányság elfoglalásában. 1956. novemberében elhagyta az erődöt. Tévollétében, 1958-ban halálra ítélték.

120 Major Ernő (1915–1958), szíjgyártásipari munkás. A forradalom idején az FőKP tagja volt. 1956-ban bevonult a csepeli Nemzeti Bizottmányba, és a helyi nemzetőrség

parancsnokságával is megbízták. 1957. május 27-én letartóztatták. Első fokról tizenkét évre, jogorvoslat halálra ítélték. 1958. március 6-án kivégezték.

121 Andi József (1924–1958); 1942-től önkéntesen, koregimentáris katonaként, az 1944-ben megszokott a szovjet fronton. 1952-ben tisztáévi osztályra, 1945-től az MKP–MDP tagja. 1956-ban Csepelen főhadnagyi rendfokozatát szerezte a Nemzetőrséget, majd a fegyveres ellenállást. November 9-én Budapesti szovjet fogságba került, majd a tartalékosok között helyezték. 1957. május 6-án letartóztatták, halálra ítélték, és 1958. március 6-án kivégezték.

122 Szücs Károly (1911–); a forradalom leverése után valószínűleg emigrált.

123 Lukács András (1930–); a forradalom leverése után valószínűleg emigrált.

124 Körösi Sándor (1932–1958); 1949-ben önként jelentkezett katonának. 1951-ben belépett az MDP-be. 1956. október 31-én főhadnagyi rendfokozatát kapta Csepelen, utána részt vett a harcok pont megadásában, majd az ellenállásban. 1957. március 18-án letartóztatták, halálra ítélték, és 1958. március 6-án kivégezték.

Barikád a Móricz Zsigmond körtéren, a Villányi
út torkolatánál
1956. október 28. körül
Magyar Nemzeti Múzeum
Történeti Fényképtár

*„A legtöbb felkelő nyugati vagy
ENSZ-támogatásra számítva
tartott ki az óriási túlerővel
szemben.”*

alapvető stratégiai kérdésekben sem értettek egyet, mivel Kőrösi csak önvédelmi harcra gondolt, Buri viszont az elhaladó szovjet páncélosok megtámadása mellett érvelt. Mivel a civilek voltak többségben, megkezdték a harcot, és komoly veszteségeket okoztak az intervenciós csapatoknak. (Ebben jelentős szerep jutott Sorn Károly osztagának is.) Az ellenálláshoz végül csatlakoztak a tisztek is, és a többi felkelőcsoporthoz képest erős tűzerővel rendelkező csepeliek lőttek a szovjet repülőkre is. A pesterzsébetiektől robbanóanyagokért cserébe kölesönvett sorozatvetővel a tököli repülőter kifizetőjét vették célba. A mintegy 350 főnyi felkelő kilőtt 7–8 páncélost, és eltalált egy repülőgépet is. A gyalogsági támadást megelőzendő, felrobbantották a városrészbe vezető utakat, s ezzel késleltették a szovjet behatolást. Néhá-

nyan indítványozták a Lakilegyi Rádióadó és a Gubaesi hírd megsemmisítését is. De kisebbségben maradtak. Később a harcokcsik bevonulásár a Vasműből kirolatott va gonokkal, tartálykocsikkal akadályozták meg. A szovjetek mindinkább megerősödő támadása ismét megosztotta az ellenállókai: a tisztek nem látták értelmét a további harcnak. Buri ezt a felfogást 7-én még hazarálulásnak minősítette, de másnap már ő is Bécsből javasolta, hogy folytassák a harcot. Csepelen 9-én reggel a szovjetek végleg felszámolták a fegyveres ellenállást.¹²⁵

Részlet Kőrösi Sándor vallomásából¹²⁶

[November 8-án] visszamentem az Imre úrra, ahol újra tapasztaltam a fegyvelmezelen ségeket. Körüljártam a lövegeket, és ismét közöltem, hogy elmegyek, és a továbbiakban Beré fog parancsnokolni. A délelőti folyamán ismét lőttek a légtérben megjelenő repülőgépeket, és 13 óra körül belelőttek egy Il-28 típusú szovjet harcú repülőgépre. A repülőgépre több löveg is tüzet nyitott, köztük a kieg. parancsnokság könnyűén felállított 37 mm-es könnyű ágyú is. [...]

Részlet Major Ernő vallomásából¹²⁷

[...] Buriék rendelkeztek a személyi állományak azzal a részével, akik a harcokban korábban is részt vettek [...], az volt a szándékuk, hogy a nézeteltérést fegyverrel in-

tézik el, mert nem azért harcoltak, hogy kommunisták kerüljenek a vezetésbe.

Részlet Andi József vallomásából¹²⁸

[...] 6-án, kedden, a délutáni órákban több szovjet páncélos intézett támadást. A páncélosok a Kossuth utcán jöttek befelé. Így páncélost a Kossuth és az Ady úndre utca sarkán [...] lévő löveg kilőtt. [...] A délutáni órákban [...] két páncélos bejött, és valószínűleg az elpusztított tankok miatt megtorlasképpen lőtte a házakat. [...]

Részlet Horváth István vallomásából¹²⁹

November 8-án reggel értesítést kaptunk arról, hogy a vármentes kikötőben 3 db aknavető van felállítva, mely Csepel területét lőtte, és ekkor azt a feladatot kaptuk, hogy menjünk ki, minden körülmények között hallgattassuk el az aknavetőket. A feladat végrehajtására 15 fő géppisztollyal, kézigrántással felszerelve elindult. A kikötőbe kiérve az egyikünk észrevette, hogy Budapest felől három harcokcsi, valamint két teherautó szovjet gyalogság jön [...] meghatározni nem tudtuk, hogy esetleg nem a vármentesbe jönnek-e [...], jólnek láttuk, ha a kapott utasítást nem hajtuk végre, hanem mindenki az életét mentve [...] Csepelre bejusson. A 15 fős egységből 13 fő beérkezett, útközben két halottat hagytunk hátra. A kapitányságon a látottakat jelentettük a

¹²⁵ Kőrösi Sándor és társai HL 742/57. Szenté Károly és társai 3563/59.

¹²⁶ Újgyászai [Hörvátokban, 5.] jkv. 1957. IX. 13. III. 742/57.

¹²⁷ Uj. jkv. 1957. X. 24. III. 742/57.

¹²⁸ Uj. jkv. 1957. IX. 14. III. 742/57.

¹²⁹ jkv. 1957. I. 4. III. 742/57. (Horvát várszázados emigráns)

Buri nevezetű parancsnoknak, akitől azt az utasítást kaptuk, hogy menjünk vissza az Ady Endre utcai útszakaszra, és ott vegyük fel a harcot, mivel a csepeli technikumban egy nagyobb szovjet egység tartózkodott. [...] A harcot felvettük, és kb. 15 órakor egy harcokosít kilőttünk, majd a technikumban lévő egységet elhallgattattuk. 9-én 7–8 óra között a Buri nevezetű parancsnok futójával értesített bennünket, hogy a rüzérségi lövedékük elfogyott, és nem látják semmi értelmét a továbbiakban, hogy Csepelt védjék, de amennyiben egységünknek kedve van a harcot folytatni [...] úgy maradhatunk még. [...] Én magam még egész nap harcoltam a szovjet gyalogság ellen, csak a késő délutáni órákban hagytam abba a harcot, amikor már géppisztolyomból minden tölteény elfogyott. [...]

A pesterzsébeti felkelők

A csepeli partról szemben, a pesti oldalon, Pesterzsébeten, Pestlőrincen és Soroksá-

ron a spontán módon összeverődött felkelők már a forradalom első napjában szembekerültek a szovjetekkel. mivel igyekeztek megakadályozni, hogy beharoljanak a város központjába. Később a Jutadombnál és környékén a kiskunhalasi 37. gépkocsizó lövészcsoporttal is felvették a harcot.¹²⁰

Október 25–26-án Pesterzsébeten a civil fegyveresek elfoglalták a XX. kerületi párt házat, a tanásházat, majd a rendőrkapitányságot. Oltványi László vegyész¹²¹ választották vezetőjüknek, később a kerület nemzetőrparancsnokának is. A környéken lévő fegyveres csoportok szintén Oltványiékhoz csatlakoztak. Így Pesterzsébeten szervezték meg legkorábban (még a tűzszünet kihirdetése előtt) a fegyveres forradalmárok központi irányítását.

A fegyverszüneti időszakban nemzetőregységek szerveződtek a Tanács épületében (Kálmán Béla hadnagy¹²² vezetésével), az Attila utcai iskolában (Tóth Ferenc¹²³ irányításával), a Török Flórius utcában, a Szítás utcában, a Gubacsi hídnál, a Jutadombnál. Oltványi a körzeti rendőrfőre is

120 Ez volt a legrégebbi áldozatokkal. Én harc a magyar katonák és a civilek között. Hadosán Imre volt parancsnok szerint (Csepelkönyvről a folyóalonban. Zrínyi, 1984, 214. old.) a felkelők rajtaütköztek a katonákon, mire következtében az orosz feldandó iszálja megval, és öltö mint 20 katonu megsebesul. Hadosán önmagy erre elrendelte a kőnyák állfésülésé, és saját bevállásán szentit „a lakosság segítségével” kuzették tal az „arvövészeket”. „Hat és fél óras harcban” 80–85 felkelőt löttek gyor, és további 30–40 főt megsebesitettek, 23 embert pedig foglyul ejtettek. A harc körülményei máig nem tisztázottak, én az itt felhúrtott civil veszteségek vagy szorososan elzártozok vagy ha igazok, akkor a listák döntően ártatlanokat tartalmazhatnak, emellett teljesen valószínűen, hogy a helyi lakosság a felkelőkkel szemben a kiskunhalasi ezerec támogatte volna. Hadosán nekem a bizonyítottan legfeljebb két civil foglyot ajánlott.

121 Oltványi László (1915–1996); 1945 előtt főhadnagy volt.

1953-ban az AVH beharoltotta. Rése volt a létes „Magyar Forradalmi Tanács” megalakításában, majd Genovában folytatta a szervezkedést. 1957. márciusától a Magyar Szabadságfrontok Országos Szövetségének elnöke lett. 1958–68 között Braziliában élt, majd az MSZK-ot köllözött. 1981-ben megjelent memoárja: Hurecek Dél-Budapestén.

122 Kálmán Béla (1934-) a szígyártó szakmáját 1959-ben katonának váltotta. A kaposvári lövészcsoport teljesítmény-szolgálatot radnagytanokoztatta. 1956. október 28-án jelentkezett nemzetőrnök a XX. kerületben. A Török Flórius utcai csoport parancsnokává választották. 1958. december 19-én letartóztatták, és első fokán halálra ítélték. Jegyzősen életfogytiglanra csökkentették a büntetést.

123 Tóth Ferenc (1925-) a fegyverszünetben részt vevő civil felkelőkhez. Az egyik belügyi forrás szerint eltorlították és ügyfél érezték az ügyészségnek.

küldött civil erőket (Gyergyói Ferenc¹³⁴ parancsnoksága alatt), akik az ottani rendőrökkel közösen teljesítettek szolgálatot. Ebben az időben különböző fegyveres forradalmi szervek alakultak Pesterzsébeten a nemzetőrség keretén belül. Pl.: a Forradalmi Ifjúsági Szövetség Oláh Ödön vasöntő¹³⁵ vezetése alatt, a Nemzeti Bizottság, amelyet egy Fux nevű személy irányított.

November 1-jén és 2-án a pesterzsébeti nemzetőrök hathatós támogatást kaptak: az esztergomi légvédelmi tüzéregység hat löveggel, majd a kiskunmajsai lövészezred VII. százada két géppuskával a Jutadombon és a Soroksári úton tüzelőállást foglalt el, hogy akadályozza a szovjet csapatok visszarérését Budapestre. 4-én, miután Oltványi kijelölte a nemzetőrök harci álláspontjait, a civil és a katonai erők a kerület több pontján együttes erővel csaptak össze a szovjet csapatokkal. Főleg a Jutadombnál (ahol a szétlőtt szovjet harci járművekből a katonák és az ÁVH-sok a közeli nádasha menekültek, akiket később harcban lelőttek, illetve megsebesítettek), a Hangyadombnál, a Török Flóris utcában és a Határ úton folytattak eredményes harcot. A civilek kézfegyvereken kívül két légvédelmi ágyúval és egy sorozatvetővel is rendelkeztek. Az utóbbival a Népligetben és a Mester utcában elhelyezett szovjet páncélosokat vették célba. A szovjet behatolást azzal is nehezítették, hogy felrobbantották a Nagykőrösi út burkolatát. Amikor a tüzérezred egyik egysége, egy nagyobb szovjet csapat közeledésének hírére, levonult a Jutadombról, a soroksári

felkelők rekvirálták a lövegeiket, sőt, több katona is csatlakozott hozzájuk.

A fővárosban itt tartott legtovább a fegyveres ellenállás. November 10-11-én a nemzetőrség feloszlott, és befejeződtek a harcok.¹³⁶

Részletek Oltványi László: *Harcok Dél-Budapesten, 1956* című kötetéből

[Október 24-én] A belvárosból érkezett hírek által felizgatott emberek [közül] közel 300-an gyűltek össze. Ezek voltak Déli-Budapest első fegyveres felkelői! Vagy 100 ember, a közeli IIÉV-állomástól 3 tehervagont tolt a Soroksári utat keresztező sínekre. Ott mindhárom vagonat feldöntöttek, melyekkel egy időre sikertült elzárni a Soroksári utat. [Október 28-án] Légy szellemes tüzér javaslatára felvonultattak egy lóbás závarzatú ágyút a Jutadombok legmagasabb dombjára, és ott légelhárítás látszatát keltő módon állították fel. Sokan nevettek ezen a látszólag felesleges és fáradságos munkába kerülő ötleten. Néhány órával később azonban bebizonyosodott hasznosága. Minden arra jövő orosz tank ezt az ágyút vette tűz alá, miközben más oldalakról és a dombok közti völgyekből így nyugodtan lőhettek rájuk harcosaink.

A szakszerű katonai irányítással elhelyezett ágyúk mind a dombok közti völgyekbe kerültek, a Soroksári út felé irányítva, és hogy célozni se kelljen, az út árokszéli olda-

134 Gyergyói Ferenc (1932–) segédmunkés, 1957 június 23-án letartóztatott és életfogytiglanira ítélték.

135 Oláh Ödön (1933–) a soroksári civil parancsnok volt. A forradalom leverése után emigrált.

136 Gyergyói Ferenc és társai BFL 2593/75 - Kálmán Béla és társai HL 071/59 - Mocsári János és társai HL 031/58 - Csikler Sándor FB 1902/58 - Vinniczki János és társai BFI 9235/6'.

Harcokocsik vonulnak Kőbányán, a Harmat utca sarkánál
1956. október
Herezeg István felvétele
Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár

„*«... a harmadik-negyedik lövésünkre megint tűzrobbanást vettem észre a harckocsik irányában.»*”

lát fehér mészfestékkel jelölték meg, amelyekre az ágyúk csövét előre beirányították. Négy ágyú csöve oldalazta a Soroksári utat, két ágyú a hátsó biztosítására, egy gépágyú pedig légvédelemre rendezkedett be a Jutagár közelében. Az ágyúk kezelőit a környék lakossága látta el élelemmel, vízzel, matracokkal, takarókkal [...] A tüzelőállást mindenhol szalmabálákkal álcázták. [...] Miután egy harci támadást legjobban a meglepetés segíthet elő, Soroksárt nem északról támadtuk meg, hanem megkerültük a Soroksár-Újtelep mellett lévő újtelepet, és keleti irányból támadtunk. A meglepetés annyira sikerült, hogy az oroszok ellenállás helyett fejveszetteen menekültek Alsónémediig, mely 9 km-re fekszik Soroksártól délre. Néhány géppisztolysorozat és néhány ágyúlövés a Jutadombokról a déli országút mentén megtette hatását.

200 szabadságharcos fiatal több mint 400 oroszról szabadította meg — egy időre — Soroksárt, saját veszteség nélkül.³⁷

Részlet Rémiás Pál vallomásából³⁸

[November 4-én] a reggeli órákban civil [felkelők] jörtek a tüzelőállásunkba [a Jutadombra] és kérdezték tőlünk, miért nem tüzeltünk a szovjet csapatokra. Kleibert László szds. ekkor arra hivatkozott, hogy csak két lövegünk van, amit a páncélosok ellen lehet felhasználni, és nagy túlerővel állunk szemben... [a felkelők] közölték, hogy őket a Nemzetőrség küldte a mi segítségünkre. Ennek alapján [...] beleegyezünk abba, hogy amennyiben jönnek kisebb szovjet egységek, akkor azokat megtámadjuk. [...] 8–9 óra között Budapest felől jött egy szovjet harcokocsivontató. [Egy] löveget elsütöttem [...], nem találtam el, mert a lövegkezelők nem tartózkodtak a helyükön, és nem kísérték a célt. A civil fegyveresek kiabálták, hogy amennyiben a lövegkezelők nincsenek a helyükön, majd ők segítenek löni, és ha mi nem lövünk, akkor majd ők maguk lönek. [...] Kb. 11 órakor ugyancsak Budapest felől jött egy kisebb szovjet harcokocsizó egység. Ekkor már árttelepültek hozzánk a honi tüzerek, és azok elsőnek nyitottak tüzet a szovjet harcokocsikra. Amennyire én láttam, a honiak kilőttek 3–4 harcokocsit és egy sorozatvetőt...

37 34. 51–53. old. Ezt a kezést más források nem erősítik meg. Ekkor — Oliványi emlékezése szerint — a Jutadombokról két harcokocsit kilőttek, öt szovjet karóra életét vesztette, öt pedig a felkelők fogságába került.

38 jke. 1958. I. 13. HL 031/58. Rémiás 25 éves honcgy volt

Részlet Magyar János vallomásából³⁹

[A jutadombi tűzharcban] személyesen láttam azt, hogy ki lett löve 2 tehergépkocsi, 2 sorozatvető, 1 harcokocsi és egy négy-személyes személygépkocsi. A könnyű lövegek kilőttek az egyik sorozatvetőt, két tehergépkocsit és a személygépkocsit. A közepesekről csak hallomásból tudom, hogy kilőttek 1 db. harcokocsit és egy sorozatvetőt...

Részlet Vágási Mihály tanúkihallgatási jegyzőkönyvéből⁴⁰

1956. november 4-én reggel a fegyveres civilek Oláh Ödön parancsnoksága alatt benűnkert, rendőröket is kényszerítettek, hogy kimenjünk velük együtt harcolni a szovjet csapatok ellen. A Jutadombon tüzerek voltak tüzelőállásban és [...] többször megtámadták a Soroksári úton haladó szovjet egységeket. A harc során több szovjet harci járművet megsennuisítettek. Kilőttek egy tehergépkocsit, amelyen államvédelmi katonák voltak...

Részlet Banácsi László tanúkihallgatási jegyzőkönyvéből⁴¹

Négy gépkocsival jöttünk fel Budapestre a Jutadombhoz, az első háromnak a tetején 25–25 fő, a negyedik kocsin, melynek én

³⁹ 1956-ban, 1958-ban kivégezték.

⁴⁰ jke. 1958. I. 13. HL 031/58. (Magyar: 1956-ban 22 éves honvéd volt. 1958-ban kivégezték.)

⁴¹ 1958. II. 23. HL 031/58.

⁴² 1957. XII. 23. HL 031/58. (Banácsi ÁVH-beosztott volt.)

voltam a segéd-gépkocsivezetője, kb. 20 fő volt. Miután elértük a Juradombot, annak tetejéről lövegekkel tüzet nyitottak ránk [...], megsebesültem én is, meg a szovjet katona is. [...] Minnán kilőtték a gépkocsit, a motor leállt, kiugrottam a kocsiból, és láttam, hogy [...] négy ÁVII-beosztott fejjel lefelé lógott, az egyiknek nem volt feje. A fentiekén kívül még 6–8 ÁVII-beosztott halottan volt a kocsin, bár lehet, hogy ezek egy része csak sebesült volt. Ezt követően láttam azt, hogy a koesi tetején lévő emberek, akik ugráltak le, azokat gyalogsági fegyverrel a környező házakból lőtték, majd — jómagam is — a házakon keresztül a nádasba menekültünk.

Budapest több körzetében inkább a második szovjet intervencióval szembeni fegyveres ellenállás volt jelentékeny. Ezen városrészek közé tartozik Kispest, Kőbánya, Újpest, Észak-Árnyalföld, az óbudai Schmidt kastély környéke és a XI. kerületi Mórícz Zsigmond körtér. Az említettekén kívüli körzetekben is kibontakozott a fegyveres ellenállás, de lényegesen csekélyebb hatékonysággal.

Harcok a Mórícz Zsigmond körtéren

A körtéri harcokkal kapcsolatos levéltári források rendkívül csekélyek.¹⁴² Egyesek szerint itt már a szovjetek első bevonulásakor is komoly összecsapások voltak.

A szűkös forrásokból arra következtethetünk, hogy a körtéren nem alakult ki nagyobb létszámú felkelőcsoport. November 4-étől a spontán módon összeállt civil fegyveresek Oláh Jenő volt hadnagy¹⁴³ vezetésével ismét felvették a harcot. Ekkor a legfőbb bázisukká a 10. sz. házat tették, de a Népbüfé tetejéről is előba vették a páncélosokat. A kb. 80 ellenállóhoz¹⁴⁴ csatlakozott a pápai rohamlöveg zászlóalj egyik Budapestre vezényelt egysége, lövegekkel jelentékenyen megnövelve tüzererőjüket. Állítólag a november 5-ei 6–7 órás harcban egy szovjet légideszant alakulat 140 katonája az ellenállók fegyvereitől esett el itt vagy sebesült meg.¹⁴⁵ Alighanem az a verzió közelebb áll a valósághoz, hogy három harcokesi seramisült meg a benne lévő katonákkal együtt.¹⁴⁶ Végül a szovjetek körbezárták a körtért, mire a szabadságharcosok beszüntették az ellenállást.

¹⁴² A belügyi összefoglalók szerzői is ezen keseregték 1959-ben (III/0-16797/).

¹⁴³ Oláh Jenő (1933–); 1956 szeptemberében sebesült le, november 4-én csatlakozott az akkor még 25–30 főnyi csoporthoz. A forradalmi leverés után emigrált.

¹⁴⁴ A belügyi jelentések 200–300 fő-t írnak fel, véleményem szerint erősen túlzott.

¹⁴⁵ Rudekóv németes feljegyzése (Szmólcjós és társ, III/0103/60), amelyet az összes belügyi összefoglaló átvett. Szerintem ez teljesen valószerűtlen adat.

¹⁴⁶ Rudekóv feljegyzésén kívül (amely a fentebb említett dokumentum egyik részét képezi, szóbeli forrásnak is ezt tartaszámítok elő (pl. Ómolnár Miklós: *12 nap, amely...*, Szabad Tér, 1989, 166. old.).

Pongrátz Gergely a körtéri harcokról¹⁴⁷

24-én reggel a Fehérvári útról egy motorke-rékpáros jött a Móríz Zsigmond körtérre, és hozta a hírt, hogy jönnek az orosz tankok. Elhatározták, hogy megállítják őket. A Fehérvári útnak mindjárt az elején, nem messze a Körtértől, van a postának a garázsa, ahol adtak volna benzint, de nem volt hordójuk. Néhány házzal lejjebb azonban egy építkezési vállalat raktárából kaptak hordót is. A hozzájuk csatlakozó srácok segítségével öt hordót gurítottak vissza a postagarázsa, és megtöltötték benzinnel. Kigurították őket a Fehérvári útra, és vártak. Amikor meghallották a hernyótalpak zörgését, kivesavarták a hordók középső dugóját, és egy 70–80 méteres szakaszon az úton keresztbe gurították a hordókat, hogy a benzin kifolyjon belőlük. Az üres hordókat ott hagyták az úrtészen. A tankok már nagyon közel voltak [...], amikor az első tank rászaladt a benzines útszakaszra. [Pongrátz Kriszról] meggyújtotta [...] Egy pillanat alatt pokollá vált ez az útszakasz. A tankok megálltak és az oroszok kiugrálva próbálták menekülni. Az üres benzines hordók felrobbantak, ami olyan kavargást okozott az oroszok között, hogy a tűzben azt sem tudták, merre szaladjanak. Nem tudtak messzire szaladni, mert ruhájuk hamar tüzet fogott. Néhányan ott maradtak, elégttek.

¹⁴⁷ Corvin köz 1956. 52. A szerzőnek Pongrátz Ödön mondta el a történetet.

¹⁴⁸ Koroly I. György (1928–); 1944-ben leváltaszolgálatba hívták be, chonncor megszökött. 1949-ben tiszti iskolára küldték, híradós századparancsnok lett. Október 27-én beváltcsökötték a

Harcok Kispeszen

Kispeszen Koroly T. György hadnagy¹⁴⁸, a kerület katonai parancsnoka felfegyverezte a helyi Nemzetőrséget. November 4-én a rendőrkapitányság épületében elhelyezkedő felkelők tüzet nyitottak a szovjet erőkre, akik nagyobb tüzerővel visszalöttek, és belövés érte az épületet. Koroly „tüzet szüntess”-t vezényelt, mire a fegyveresek széroslottak.

November 6-án Koroly összehívta a felkelőket (kb. 250 fő jelentkezett), és védelmi tervének értelmében kialakította a harci álláspontokat: a Vörös Hadsereg útjának védelmében az egyik osztagor a pestlőrinci Szalag- és Csipekegyárban, a másodikat a kerület északkeleti részének védelmében az Üttörő-házban, a harmadikat a pest-erzsébeti Határ út felől beáramló szovjetek ellen a Wekerle telepi III. sz. iskolában, a negyediket pedig a kerület kelet irányú biztosítására az I. sz. iskolában. Megszervezte az összeköttetést is. Utasításba adta, hogy amennyiben szovjet túlerővel kerülnek szembe, a felmorzsolódás helyett inkább vonuljanak vissza a lovasrendőrségi laktanyába, további intézkedésig.

A csoportok közül a Bojtor Béla¹⁴⁹ vezette III-as számú iskolában lévő bizonyult a legharciasabbnak. Még november 9-én is megtámadta a szovjet csapatokat. A túlerő azonban a kispesztieket a fegyver letételére kényszerítette.

kispeszi forradalmi tanácsba, 31. évi kinevezék Kispeszt katonai parancsnokévvá. November 20-án szolgáló:im jelentkezett a Perőfi Akadémiaán. 1957. szeptember 13-án letartóztatták. Első fokán halálra, jogerősen 15 évre ítélték. 1963-ban szabadult.

¹⁴⁹ Bojtor Béla a forradalmárokhöz mint életfogytiglennel ítélt szovjet fogoly csatlakozott. A harcok megszűntével ellahgyta az országot.

*Részlet Szegedi Flórián vallomásából*¹⁵⁰

Két akcióról tudok, amit a mi csoportunk [a 3-as számú iskolában lévő, Bojtor Béla vezette nemzetőregységről van szó] hajtott végre. Az első november 9-én volt. Arról értesültünk, hogy a Wekerle telepen a szovjetek rabolják a civil lakosságot. Ekkor parancsot kaptunk Bojtor Bélától, aki állandó összeköttetésben volt Károly hadnagygal, hogy vonuljunk ki fegyveresen, és vegyük fel a harcot a garázdálkodó szovjet csapatok ellen. Kivontunk, csoportunk az elvonuló szovjet gyalogságra tüzet nyitott. A szovjetek géppisztolytűzzel válaszoltak, és emiatt az akciónál magam is megsebesültem. A második akció ugyanezen a napon a délutáni órákban volt. Csoportunk tagjai ismét fegyveres harcba keveredtek a szovjet harcokkal...

Harcok Kőbányán

A Csajkovszkij parkba vezényelt honvédségi erők a civil harcosok követelésére átadták a légvédelmi ütegeket. Több sorkatona, Silye Sámuel tizedes¹⁵¹ vezetésével, önként csatlakozott hozzájuk, amikor a hat lövegéből hármat a Zalka Máté térre, kettőt a Jászberényi útra (később az Éles sarokhoz) vittek, egyet a Csajkovszkij park védelmére állították fel. Ez az együttműködés gyü-

mölcsözőnek bizonyult: már november 4-én több harcokcsit megsemmisítettek, főleg az Élessaroknál. 6-án ismét rekviráltak fegyvereket a katonáktól, amelyeket a légi erők ellen is felhasználtak. 7-étől a szovjetek mind nagyobb erőkkel vonultak fel, 8-án megtámadták a felkelők amúgy is fogyatkozó ütegállását, és megsemmisítettek a fegyvereiket. Ezután szétszóródtak a kőbányai szabadságharcosok.¹⁵²

*Részlet Silye Sámuel vallomásából*¹⁵³

November 4-én, szürkületkor, a Jászberényi út felől négy harcokcsi közeledett, és tőlünk 100 m-re megállt. A civilek parancsnokának utasítására a kezelők elfoglalták helyüket. Előzőleg már megbeszéltük, hogy a civilek parancsnokának tűzparancsát a civilek felé én fogom továbbítani. Továbbiakban parancs nem lesz, hanem automatikusan folytatják a tüzelést. Mikor a 4 harcokcsi megállt, a civilek parancsnokának tűzparancsára, mielőtt én azt megismételhettem volna, a kettős kezelő, Zabos Ádám tüzet nyitott a harcokcsikra. [...] A löveg második lövésénél az egyik harcokcsi irányából tüzet láttam felcsapódni [...], ezután a harcokcsik is több lövést adtak le irányunkba. Zoványi [József], Zabos és Fábrián [György] honvédek a tüzelést folytatták. Kb. 5 lövés lett leadva, a harmadik-ne-

150. Történelmi-alkalmi jegyzékony (továbbiakban: tk.) 1957. IX. 9. Hadtörténelmi Intézet Levéltára 200/58. Szegedi 27 éves. Vezetékszerelő volt. 1958-ban kivégezték.

151. Silye Sámuel (1932–1959); vasaszborgulyosként dolgozott, 1953-ban bevonult. A hadtörténelmi idején rádiós rajparancsnok volt. 1959. június 6-án elterőztették, halála ötéltek, és november 21-én kivégezték.

152. Silye Sámuel és tsj., HL 073/59. Belügyi adatok szerint (TH V-150381) a kőbányai felállóak mintegy 150-an (a Sörgyárban, a Zalka Máté tén, a kerületi rendőrkapitányságon, a Csajkovszkij parkban) összesen négy harcokcsit, egy pénészlétszámot semmisítettek meg, 30 szovjet katona öldözöl el.

153. Jev. 1959. V II. 24. HL 012/59.

gyedik lövésünkre megint tűzlobbanást vettem észre a harekocsik irányában. A tűzharc befejeztével két harekoesi maradt ott égvé, a kezelők mondták, hogy a harmadikat is eltalálták.

Részlet Zabos Ádám vallomásából¹⁵⁴

[...] November 5-én, hajnali két óra körül a Maglódi út felől egy újabb szovjet harckocsi jött. Ekkor már nem Silye tizedes, hanem a civilek paranesnoka adott tűzparancsot. [...] Az erősen ködös idő miatt nem találtuk el. [...] 6-án reggel [...] láttuk,

Az Üllői út és a Nagykörút kereszteződése a Hőgyes Endre utca felől. Bal szélén a Valéria kávéház

1956. november 4. után
Kókay Ferenc felvétele
Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár

„A november 4-ei támadás álmukban érte a IX. kerületi nemzetőr csoportokat.”

¹⁵⁴ jkv. 1959. VIII. 24. HL 0121/59. (Zabos honvéd volt, életfogytiglanra — első fokon halálra — ítélték.)

hogy a Finommechanikai Gyár környékén szovjet rábori tüzérség foglal tüzelőállást [...] egy harcokosi, amelyik kilőtte a lövegemet, visszafordult. [...] 7-én de. egy helikopterre, majd egy lökhárító vadászgépre is lőrrünk, de nem találtuk el...

Harcok az óbudai Schmidt kastélynál

November 4-én, a szovjet intervenció hírére, az óbudai felkelők legnagyobb része — köztük számos egyetemista és diák — a Schmidt kastélyban gyűlt össze. A parancsnoki tiszteket Pércsi Lajos őrnagy¹⁵⁵ látta el. Miután kialakította a harcálláspontokat (két aknavetőjük és egy rakettjük is volt), felvette a kapcsolatot az óbudai „védővonal” többi részének (Újlaki Téglagyár, Bécsi úti postahivatal, Óbudai Hajógyár) parancsnokságával. A Téglagyár vagonjait barikádnak használták. Utasítására Brdósi Ferenc hadnagy¹⁵⁶ részlegesen felrobbantotta a Hármashatár-hegyi zavaróállomást. November 6-án azonban Pércsi előzetes bejelentés nélkül ellagya a helyszínt. Döntésében közrejátszott a civilek fegyelmetlensége,

az általa kedvezőtlenül ítélt harcászati terep, valamint az, hogy bízott Kádár János konszolidációs ígéretében. A parancsnokságot Csiki Lajos hadnagy¹⁵⁷ vette át. Szentendréről újabb ügyeket hoztak, és megtámadták a Bécsi úton vonuló páncélosokat, és egy vontatójárművet megsemmisítettek. A szovjetek túlereje azonban itt is hamarosan érvényesült. November 7-én a tisztiek, 8-án a civilek is beszüntették az ellenállást és szétszóródtak.¹⁵⁸

Részlet Pércsi Lajos vallomásából¹⁵⁹

[november 4-én hajnalban] több tiszttal és katonával találkoztam, akik azt mondták, hogy Nagy Imre, az akkori miniszterelnök rádión bejelentette, hogy a szovjet csapatok megtámadták a várost, és felszólította a hadsereget az ellenállásra. [Ezután] polgári ruhás személyek felszólították, hogy menjek velük, a szovjet csapatok megtámadták a fővárost, és a kormány parancsot adott a védekezésre. [...] Később tudtam meg, hogy a Schmidt kastélyhoz mentünk. Egy alhadgy volt akkor ott a pk., aki tájékoztartott afelől, hogy a védelmet általában

155 Pércsi Lajos (1919–1958): 1941-ben tisztes katonának jelentkezett a 944-ben részt vett a harcokban, majd a szovjetekhez csatlakozott. Belépett az MKP-ba és az MDP-ba. A forradalom alatt a VII. kerületi kerületi parancsnokhelyettese. Ott 4-én a Schmidt kastély védővezetője lett. 1957. május 31-én letartóztatták, halála ítélték, és 1958. május 10-én kivégezték.

156 Brdósi Ferenc (1935–1958): 1953-ban jelentkezett a Légvédelmi Tiszti Iskola. 1956. november 4-én a Schmidt kastély védőjéhez csatlakozott. November 12-én jelentkezett a korábbi címbe. 1957. augusztus 13-án letartóztatták, halála ítélték, és 1958. május 10-én kivégezték.

157 Csiki Lajos (1931–1958): 1948-ban önként bevonult, és belépett az MDP-ba. A forradalom idején Esztergomban teljesített

szolgálatot. November 4-én a Schmidt kastély védőjéhez csatlakozott. 12-én jelentkezett a korábbi címbe, majd belépett az MSZWP-be, és 1957-ben megkapta a Munkás Pártjait Hősi Címűt Emlékéremet. Szeptember 12-én letartóztatták, halála ítélték, és 1958. május 10-én kivégezték.

158 Pércsi Lajos és tsi, III. 789/57 — Báling János és tsi, FB 2307/57. Egy bejegyzés összefoglaló (IH V-15048), a Schmidt kastély védőinek létszámát egyszer 80, másutt 200–250 főben jelölte meg. E forrás szerint kilenc szovjet katona esett. Ez azonban nem valószínű, mivel nyilvánvalóan voltak volna erős utalások a periratokban.

159 Jöv. 1957. V. 31., X. 14. III. 789/57.

megszervezték. Én azt ellenőriztem, és néhány helyen helyesbítettem. Közben állandóan érkeztek, főleg polgári ruhás emberek.

Mikor katonai egységgé átszerveztem az ott lévőköt, közöltem velük, hogy én leszek az egység parancsnoka, elfogadnak-e parancsnoknak. A jelenlevők igennel válaszoltak...

Romos házak a Móricz Zsigmond körtéren
1956. november 4-e után
Kiszely Olivér felvétele
Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár

*„... a szovjetek körbezárták
a körtéret, mire a szabadságharcosok
beszüntették az ellenállást.”*

Részlet Csiki Lajos vallomásából¹⁶⁰

November 7-én, kb. 10 óra felé, a Téglagyár felől egy harcokosi jött. [Egy] tüzér hdgy rálőtt [...], nem találta el. A szovjet harcokosiból visszalöttek, s a lövedék az állás alatt fúródott be és robbant fel. Én, valamint a társaim tüzelőállásba vonultunk. A harcokosi vezetője másodsor már nem felénk lőtt, hanem a felettünk lévő állásba.

¹⁶⁰ jkv. 1957. IX. 14. HL 789/57.

megszervezték. Én azt ellenőriztem, és néhány helyen helyesbítettem. Közben állandóan érkeztek, főleg polgári ruhás emberek.

Mikor katonai egységgé átszerveztem az ott lévőköt, közöltem velük, hogy én leszek az egység parancsnoka, elfogadnak-e parancsnoknak. A jelenlevők igennel válaszoltak...

Romos házak a Móricz Zsigmond körtéren
1956. november 4-e után
Kiszely Olivér felvétele
Magyar Nemzeti Múzeum,
Történeti Fényképtár

*„... a szovjetek körbezárták
a körtéret, mire a szabadságharcosok
beszüntették az ellenállást.”*

Részlet Csiki Lajos vallomásából¹⁶⁰

November 7-én, kb. 10 óra felé, a Téglagyár felől egy harcokosi jött. [Egy] tüzér hdgy rálőtt [...], nem találta el. A szovjet harcokosiból visszalöttek, s a lövedék az állás alatt fúródott be és robbant fel. Én, valamint a társaim tüzelőállásba vonultunk. A harcokosi vezetője másodsor már nem felénk lőtt, hanem a felettünk lévő állásba.

¹⁶⁰ jkv. 1957. IX. 14. HL 789/57.

[Rzután] megfordult, és elment. [...] A déluráni órákban [...] tudomásomra hozták, hogy előtűnt meg egy szovjet gépkocsi. [...] A nagy por és füst eltűnésével láttuk, hogy a gépkocsi a leadott lövés következtében ott maradt a Bécsi úton. [...] Jelenretrék, hogy a kocsin két szovjet halott van. [...] A gépkocsit traktorral, valamint egy Csepel kocsival felhúztuk a Schmidt villába. Urasírást adtam arra, hogy ássák be a földbe, tervem az volt, hogy a gépkocsin lévő négyesöví géppuskát légelhárításra fogjuk felhasználni. [Éközben] egy lökhárítás repülőgép jelent meg a fejünk felett, amelyre ráköttek. Arról tudomásom nincs, hogy eltalálták volna.

Ellenállás Újpesten

A szovjet csapatok Újpesten is erős ellenállásba ütköztek. A IV. kerületben — noha korábban nemigen alakult ki here a megszállókkal — már az első napokban is erős forradalmi hangulat mutatkozott meg. 24-én, a rendőrkapitányság ostroma után Kósa Pál asztalos kisiparos¹⁶¹ vezetésével

megalakult az Újpesti Forradalmi Bizottság. Ez — eltérően más, később megalakult forradalmi bizottságoktól — nemcsak a közigazgatást szervezte, hanem a fegyveres testületeket is, megnyerve ehhez a Megyeri úti folyamór-laktanya állományának jelentős részét. A fegyverszünet idején viszonylag laza kapcsolatot tartott a Nemzetőrpáncsnoksággal, viszont az északpesti régióban központi szerepet játszott, különösen az argyalföldi forradalmi erőkre volt döntő befolyással. Lefoglalták a helyi nyomdát, és még külföldre is igyekeztek röplapokat terjeszteni. Részt vettek Mindszenty bíboros kiszabadításában.

November 4-én az Újpesti Forradalmi Bizottság bázisán, a tanácsházán felkészültek az intervencióra, és a Kónyves Kálmán gimnáziumban kialakították a főparancsnokságukat Csete István repülőhadnagy¹⁶² és Gábor László munkaügyi osztályvezető¹⁶³ irányításával. Az ellenállókhoz esatla-kozó folyamórség élén Nagy László őrnagy¹⁶⁴ állt. Az Újpesten szeretszét elhelyezkedő felkelők egységes vezetésére, 6-ától a teljes katonai irányításra Somlyói Nagy Sándor 54 éves volt huszározredes¹⁶⁵

¹⁶¹ Kósa Pál (1921–1959): belépett az MKP-ón, majd az MDP-be, de hamarosan kizárták „elleneséges propagando-tevékenysége” miatt. 1956-ban röpjest a fondulónak vállalt, az Újpesti Nemzeti Bizottság elnöke lett. November 4-én fegyveres ellenállásba szólított fel a lakosságot. 12-én, a tanácsral folytatott tárgyalás elbst, letartóztaták. Halálra ítélték, és 1963. augusztus 8-án kivégezték.

¹⁶² Csete István (1925–), Kármudamon volt pilóta. A fondulom idején az Újpesti Nemzeti Tanácsot támogatta, része volt a fegyveres ellenállásnak. 1957. február 28-án letartóztaták, és 1958-ban 15 évre ítélték.

¹⁶³ Gábor László (? 1930–1959): a XV. kerületi Vegyesipari Ipari Vállalat munkaügyi osztályvezetője, az MKP–MDP tagja. 1956-ban az Újpesti Népszó Bizottságban tevékenykedett. Több

nyelven készített röprecciókát, amelyeket a szomszédos országokba akart eljuttatni. A harcok után is folytatta az ellenállást. 1956. november 12-én letartóztaták, halálra ítélték, és 1959. szeptember 23-án kivégezték.

¹⁶⁴ Nagy László a folyamórségben szolgált őrnagy rendfokozattal. Az újpesti forradalmi erőket támogatta. Valószínűleg irányított a fondulónak leverése után.

¹⁶⁵ Somlyói Nagy Sándor (? 1902–1959): katonatiszt volt, 1943-ban a Délvidéken szolgált, 1942-ben ezredesként lovassági előadó lett. A harcok után bekarokokció Czemben. Do gúzott. 1956. október 30-án az újpesti vezetés meg elutasította a jelentkezését, de a novemberi harcok idején már ék keresette fel. 1956. december 13-án letartóztaták, halálra ítélték, és 1959. július 30-án kivégezték.

kapott megbízást. A Szent László úti sorompónál és a Ládagyárnál helyezte el fegyvereseit. A felkelők a közeli Csirizgyárból hozott anyaggal felkenték az utat, hogy akadályozzák a páncélosok mozgását. A vezetők a Chinoin gyárból robbanóanyagot, az egyik Váci úti gyárból oxigénpalackokat hozattak. Harcba bocsátkoztak a Remiznél, az Északi Összekötő Vasúti Hídnál, a Víztoronynál és a Könyves Kálmán gimnáziumnál. Az összecsapások eredményeképpen mindkét fél szenvedett veszteségeket.¹⁶⁶ 8-án az Árpád út felől bevonuló szovjetek körülverték a főparancsnokság bázisául szolgáló gimnáziumot. A felkelők egy ideig eredményesen küzdöttek, de segítséget nem kaphattak, mert a tanásházánál és másutt harcoló egységek szintén támogatásra szorultak. Ézen a napon a szovjet erőfölény mindenütt érvényesült, és befejeződött az ellenállás a IV. kerületben.

A Forradalmi Bizottság azután — tagjainak learróztatásáig — a sztrájk folytatása mellett döntött.¹⁶⁷

*Részlet Somlyó Nagy Sándor vallomásából*¹⁶⁸

November 4-én reggel Nagy Imre felhívása a rádióban olyan hatással volt rám, hogy nem tudtam ellenállni annak, hogy ne jelentkezem nemzetőri szolgálatra. [...] A Pésüsfontó Kultúrházban [...] meg kell jegyezni, hogy olyan különös lelkes hangulat vett erőt mindenkin, Kossuth-dalokat énekeltek, és a lelkesedés engem is magával ragadott, úgy éreztem nekem ott a helyem közöttük. [...] Én mint rangidős a jelenlévőket három szakaszba osztottam be. [...] Emlékezetem szerint november 5-én délután találtunk egy röpecdulát, melyet szovjet repülő dobott le, mely kérte a lakosságot az ellenállás beszüntetésére. Ekkor különböző vélemények alakultak ki a században [...], de a többség az ellenállás mellett volt. Ekkor rendültem meg először, hogy helyes-e, amit csinálok. [...]

November 8-án reggel, amikor jelentették, hogy szovjet harckocsik közelednek a

166 Becs éseim szerint kb. öt-öt fő esett el mindegyik oldalról, bár egy beügyi összefoglaló szerint (TH. 150381) nem volt szovjet veszteség. (Az újpesti ellenállók állásfoglalásáról sem könnyű megállapítani. Az említett helyi dossziében egy helyütt összesen 700-ról tudósít, másutt azonban 1500-ban állapítja meg csak a Könyves Kálmán gimnáziumban lévő erőállásokról. Ugyanez a forrás arról tudósít, hogy a nemzetőrök két páncélosra, het 85 mm-es légvédelmi lövegére, nyolc-tíz

géppuskával, 40–50 golyószóróval, 30 láda lőpóráról és 40–50 éda kézigránáttal rendelkeztek a szállágyvereken kívül. Mindez valószínűtlen, más forrás nem utal ilyen mérvű arzenálra. Arra vonatkozóan semmilyen adatunk nincs, hogy ebben a városrészben hány páncélosot vetettek be a szovjetek.

167 Kón Fál és Isi, BF: 4491/74.

168 jkv. 1957. VI. 14. VII. 9. BFL 4491/74.

[Könyves Kálmán] gimnázium felé [...], utasítást adtam, hogy fedezékbe vissza az épületbe. Amikor az épület bejárnához értünk, akkor a lövöldözés megkezdődött. [...] Láttam, hogy teljesen céltalan az ellenállás, mivel könnyű fegyverekkel voltak, ők meg nehéz fegyverrel, és az épület sem volt védelemre alkalmas. [...] Amikor a tűz erőssége csökkent, az épület elhagyását rendelttem el. [...] Az Öregtemetőben gyülekeztünk, ahol parancsot adtam a fegyverek lerakására.

Harcok Angyalföldön

A XIII. kerületben a többi városrész forradalmától eltérően alakultak az események. Az antisztálinista erők nem tudtak jelentősebb befolyást szerezni, esekély számú megmozdulásuk vereséggel zárult. Itt a forradalom története voltaképpen október 31-étől kezdődött, a 28-ai politikai fordulat hatására. De ekkor is Bogdán József őrnagy¹⁶⁹ vezetésével a helyi rendőrkapitányság kezében maradt az irányítás, amely a régi rendszer leghívebb támogatójának bizonyult. Noha a Nemzetőrség megalakulása után már egyre kevésbé lehetett halogatni az átalakulást, befolyásuk olyan erős maradt, hogy a fegyverszünet végéig a civil erők nem érvényesülhettek.

A november 4-ei szovjet támadás hatására azonban Angyalföldön gyökeresen megváltozott a helyzet, a forradalmárok kezükbe vették az irányítást, és azonnal megkezdték a függetlenségi harcukat. Miként október 23-a után az Üllői út–Nagykörút kereszteződésének környékén, hasonló spontaneitással alakultak felkelőesopor-tok, főleg a kerület északi részében. Ezen a reggel Csémi Károly alezredes, a körzet parancsnoka esapatával elhagyta a Mátyás lakotanyát, amelynek őrsége beengedte és felügyelvezte a civileket. A Teve utcában lévő nemzetőrök (akik közül többen lövöldözés vagy Nagy Imre rádióbeszédének hallatára jelentkeztek a kapitányságon) már nem bíztak a rendőrökben (akik láthatóan nem akartak harcolni), s áttették hadiszállásukat a Maurner Sándor utcai iskolába, illetve a József Attila (Rákosi) kultúrházba. Bázisok alakultak a Rákospatak–Váci út kereszteződésénél, valamelyik Maurner Sándor utcai házban és az Angyalföldi Pályaudvarnál is.¹⁷⁰ A kerületi kapitányság vezetői viszont november 7-étől már együttműködtek a szovjetekkel.

Megalakult a XIII. kerületi parancsnokság is, amely a lényegesen szervezettebb, a forradalom első napjaitól működő Újpesti Forradalmi Bizottságtól és az ottani Nemzetőrségtől kapott támogatást, valamint utasításokat a déli irányú védelem érdeké-

¹⁶⁹ Bogdán József (1925–): 1947-ben került a rendőrség kötelékébe, 1956-ban a XIII. kerületi rendőrkapitányság vezetője lett. 1945-től MKP–MDP–MSZMP párttag volt. A forradalmi idején, november 4. éj közben tartotta a kerület irányítását. A hatóságok 1957-ben perbe fogták, de végül is felmentő ítéletet hoztak. A

rendőrségen azonban nem dolgoztak tovább.

¹⁷⁰ Belügyi adatok szerint (IH V-150381), összesen 90 főt nyi volt az angyalföldi fegyveres ellenállók létszáma. Válsámányem szerint ennél több; november 4–5-én kb. a másfélszerese lehetett.

ber. A fegyveres ellenállás legfőbb irányítója Homola László¹⁷¹ volt. Kapcsolatot tartott a főbb felkelő csoportokkal, biztosította számukra a nehézfegyvereket, és kijelölte, hogy ki hol foglaljon tüzelőállást. Így biztatta őket: „Nemcsak az oroszoknak volt Sztálingrádjuk, nekünk is van Budapestünk”. A legerősebb csoport, Csizmadai Ferenc szállítómunkás¹⁷² parancsnoksága alatt a Víci út–Rákospatak kereszteződésénél alakított ki hancsi álláspontot. A csoportnál nagy volt a fluktuáció, de létszám folyamatosan növekedett. 4–5-én többször harcra boesítkoztak a szovjet páncélosokkal. Végül is – bár a szovjetek szenvedtek el veszteségeket – a felkelők szétszóródtak a nagy tüzföldény láttán.

Csizmadai az Újpest közelében lévő Ládagyárnál Nagy Ferenc főhadnagy¹⁷³ egységéhez csatlakozott. 8-án 13 óra körül a csoport tűzharcra került egy szovjet alakulattal, amely szétszórta a felkelőket, és ezzel Angyalföldön megszűnt a fegyveres ellenállás.¹⁷⁴

Részlet Szabó Lajos vallomásából¹⁷⁵

A Lehel út és Róbert Károly körút sarkán október 28-án egy férfi beszélt a tömeghez. „[...] Angyalföld munkásai a múltban a harcokban kiverték a részüket, most odahaza megbújnak [...] a városban az egyetemistákat és a munkásokat lövik agyon, és az angyalföldiek tétlenek.”

Részlet Csizmadai Ferenc vallomásából¹⁷⁶

November 4-én arra ébredtem, hogy erős lövöldözést hallottam. Azonnal bekapcsoltam a rádiót, és akkor hallottam Nagy Imre felhívását, hogy minden becsületes magyar ember fogjon fegyvert, mert a szovjet csapatok megtámadták Budapestet. Ekkor elhatároztam, hogy én is jelentkezek a XIII. kerületi rendőrkapitányságon [...] mert mint magyar embernek és katonaviselt személynek kötelességemnek tartottam, hogy harcoljak. [...] Az kifejezetten nem élt ben-

171 Homola László (1921 –), lakatos, ifjúsági végzettségű önkéntes volt. 15 éves korától részt vett a munkásmozgásban, belépett az SZDP-be. A fronton büntetésiszécsényre került, majd étszőkött a szovjet elkelők, és harcolt a németek ellen. A Magyar Honvédelmi Hírből érdemrend bronzfokozattal kepta. Az MKP–MDF tagja lett. 1956-ban a forradalmárokhöz csatlakozott, amiért 1956. november 26-án letartóztatták és For. évre ítélték.

172 Csizmadai Ferenc (1932–1958); az Újpesti Vegyesüzem és Fesztévkültsztról célgazdát. 1955-ig mint önkéntes többször nyert budapesti ifjúsági bajnokságot. 1956. november 4-étől az angyalföldi felkelőparancsnok. 1957. október 27-én

letartóztatták, halálra ítélték, és 1956. november 12-én kivégezték.

173 Nagy Ferenc katonatiszt, a III. kerületi felkelők irányításában vett részt. Valószínűleg emigrált a francia emigráció után.

174 Bogdán József és tsi, HL 722/57 — Csizmadai Ferenc és tsi, BFL 2539/75. A XIII. kerületi harcokban mindkét fél kb. tíz fő veszített. Páncélosok megsemmisítéséről nincsnek források.

175 jkv 1957. VI. 18. Budapesti Fővárosi Levéltár 45/89. (Szabó szállítómunkás, Corvin közti felkelő volt. 1959-ben kivégezték.)

176 1957. XII. 18. Budapesti Fővárosi Levéltár 7539/75.

nem, hogy a szovjet csapatok ellen fogok fegyvert. A miniszterelnök felhívására én bármely Magyarországra törő idegen csapat ellen fegyvert fogtam volna. [...] Azt reméltem, hogy a szovjetek kivonulása után Magyarország független és demokratikus ország lesz, nem úgy, mint eddig, amíg a Varsói Szerződéshez tartozott.

Epilógus

Budapesten a fegyveres események következtében 1945 magyar (felkelő és lakos) halt meg.

A budapesti kórházakban, rendelőintézetekben és más egészségügyi létesítményekben kb. 17 000 sebesülteket kezeltek.

1956-os eszelekmény miatt, bírói ítélet alapján 229 személyt végeztek ki. 51 százalékkuk, vagyis 117 fő ellen a fegyveres harcokban való részvételéért hozták meg a leg súlyosabb ítéletet.¹⁷⁷

Becslésem szerint a Budapest védőinek kb. egyharmada hagyta el az országot a forradalom leverése után.

A Szovjet Hadsereg 670 főt vesztett (85 tiszt és 555 sorkatona), 1500-an (más adatok szerint 1251-en) megsebesültek. (A veszteségnek több mint a felét a Különleges Hadtest alakulatai még az októberi hadműveletek idején szenvedték el.)¹⁷⁸ A fontosabb harci eszközök közül kb. 40 harcokosír és önjáró rohamlöveget, 30–35 páncélozott szállító járművet, kb. 20 löveget, 4 sorozatvetőt, kb. 10 légvédelmi ágyút vesztettek.¹⁷⁹

177 1956-os kézikönyv, 1956-os I. kötet.

178 Szovjet katonai intervenció, 1956. 189., 276. old. A kötetben más elírő adatok is fel vannak tüntetve.

179 Becslés. Jé. I. Malosenko tanulmánya (In: *Szovjet intervenció*, 1954. 276. old.) alapján.